

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови, літератури та методики навчання

На правах рукопису

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БАЛАД І. ДРАЧА В СТАРШІЙ ШКОЛІ

014 Середня освіта

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

Виконала:

Митько Вікторія Миколаївна,

студентка 61 – 2У групи

Навчально-наукового інституту філології та історії

Науковий керівник:

Гоголь Наталія Валеріївна,

доктор педагогічних наук, професор

Глухів – 2025

АНОТАЦІЯ

Митько В.М. «Особливості вивчення балад І.Драча в старшій школі». Робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 014 Середня освіта, предметна спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), ОПП «Середня освіта (Українська мова і література)».

Магістерська робота присвячена особливостям вивчення балад І.Драча в старшій школі. Складність його індивідуальної поетичної манери та жанрова трансформація традиційної балади вимагають від учителя літератури новітніх підходів та інструментарію, що відповідатимуть психолого-педагогічним особливостям сприйняття ліро-епічних творів учнями старшої школи.

У першому розділі розглянуто поняття ліро-епосу та ліро-епічних творів у літературознавстві, надано сутнісно-змістову характеристику балади та проаналізовано історичні трансформації жанру. Виокремлено та систематизовано специфіку творчої манери І. Драча. Другий розділ присвячено жанрово-стильовим особливостям балад, розкрито їхню тематику та проблематику, зосереджуючись на інтелектуальних, філософських і морально-етичних аспектах, що є ключовими для розуміння модерністської поетики автора. У третьому розділі проаналізовано шкільні програми, підручники та навчально-методичні посібники з української літератури, а також розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо ефективного вивчення балад І.Драча в старшій школі.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями української літератури, методистами та студентами педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: ліро-епос, балада, жанр, Іван Драч, модернізм, старша школа, методика викладання, літературний аналіз, інтерактивні технології.

ABSTRACT

Mytko V.M. "Peculiarities of studying I. Drach's ballads in senior school". Work for a master's degree in the specialty 014 Secondary education, subject specialty 014.01 Secondary education (Ukrainian language and literature), OPP "Secondary education (Ukrainian language and literature)".

The Master's thesis is devoted to the peculiarities of studying I. Drach's ballads in senior school. The complexity of his individual poetic style and the genre transformation of the traditional ballad require the literature teacher to use innovative approaches and tools that correspond to the psycho-pedagogical features of the perception of lyrical-epic works by senior school students.

The first chapter examines the concept of lyrical-epic poetry and lyrical-epic works in literary criticism, provides an essential and substantive description of the ballad, and analyzes the historical transformations of the genre. The specificity of I. Drach's creative manner is singled out and systematized. The second chapter is dedicated to the genre and stylistic features of the ballads, revealing their themes and issues, focusing on the intellectual, philosophical, and moral-ethical aspects that are key to understanding the author's modernist poetics. The third chapter analyzes school curricula, textbooks, and teaching and methodological manuals on Ukrainian literature, and also develops methodological recommendations for teachers on the effective study of I. Drach's ballads in senior school.

The research results can be used by teachers of Ukrainian literature, methodologists, and students of pedagogical institutions.

Keywords: lyrical-epic, ballad, genre, Ivan Drach, modernism, senior school, teaching methods, literary analysis, interactive technologies.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРУ БАЛАДИ В ХУДОЖНЬОМУ ДОРОБКУ І. ДРАЧА	11
1.1. Поняття про ліро-епос, ліро-епічні твори в літературознав.....	11
2.1. Сутнісно-змістова характеристика балади, історичні трансформації жанру.....	16
1.3. Специфіка творчої манери І. Драча.....	29
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ЖАНРУ БАЛАДИ У ТВОРЧОСТІ І. ДРАЧА	39
2.1. Жанрово-стильові особливості балад І. Драча.....	39
2.2. Інтелектуальні, філософські й морально-етичні аспекти в тематиці й проблематиці балад митця.....	45
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ БАЛАД І. ДРАЧА В 11 КЛАСІ	61
3.1 Аналіз навчально-методичних джерел з досліджуваної проблеми.....	61
3.2 Психолого-педагогічні особливості вивчення ліро-епічних творів у старшій школі.....	73

3.3 Методичні рекомендації до вивчення балади на уроках української літератури і в позакласній роботі в старшій школі (на матеріалі творчості

І. Драча).....8

0

Висновки до розділу

3.....92

ВИСНОВКИ.....95

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....98

ДОДАТКИ.....105

ВСТУП

Сучасна українська літературна освіта орієнтована на формування компетентного читача, здатного до глибокого, критичного й естетично вмотивованого сприйняття художнього тексту. В умовах модернізації змісту освіти, переходу до компетентнісного навчання та зростання ролі гуманітарного складника особливої актуальності набуває вивчення складних за своєю поетикою ліро-епічних творів.

Осягнення ліро-епічних творів здобувачами освіти є проблемним і не завжди достатньо глибоким та усвідомленим. Практика засвідчує, що учні середньої школи переважно опановують теоретичні літературознавчі поняття, тоді як у старших класах вони ознайомлюються з історико-літературною епохою, оскільки жанри ліро-епосу відіграють засадничу роль у літературному процесі. Протягом багатьох років учені-методисти здійснюють пошуки ефективних підходів до оптимізації сприймання таких творів здобувачами освіти. Головна проблема полягає в індивідуалізованому характері читацького сприймання: кожен читач інтерпретує текст ліро-епосу крізь призму особистісного емоційного досвіду, що унеможливлює універсалізацію методів та засобів навчальної діяльності для активізації інтересу до нього.

До питання аналізу ліро-епосу та його виховного значення для підростаючого покоління зверталися у своїх науково-методичних дослідженнях вітчизняні вчені Н. Волошина, А. Лісовський, Л. Мірошніченко, В. Неділько, Є. Пасічник, Г. Токмань та ін. Зокрема, питання аналізу проміжного роду літератури висвітлювалося в працях І. Даниленко, М. Моклиці, А. Ситченка, Г. Токмань. Отже, творчі напрацювання науковців, які розвивають і збагачують теорію і практику методики аналізу творів різних родів і жанрів, зокрема ліро-епосу, дає змогу систематизувати основні підходи та елементи їх аналізу на сучасному уроці літератури.

Багато українських науковців аналізували баладу як один із найбільш складних і проблемних ліро-епічних жанрів (О. Ганич, Я. Гарасим, М. Дах, О. Дей, І. Денисюк, М. Дмитренко, Р. Кирчів, Ф. Колесса, Л. Семенюк), визначали її родово-жанрові особливості, простежували генезу походження, обґрунтовували зв'язок баладних творів української і світової літератури. Серед зарубіжних дослідників необхідно відзначити Л. Вардяш, О. Сіроватка, С. Бояджиєва, С. Делич.

Відомі українські методисти (О. Бандура, Г. Білоус, Н. Волошина, О. Ісаєва, Є. Пасічник, К. Сторчак, Г. Токмань,) окреслили поетапність і методику аналізу ліро-епічних творів, визначили комунікативну природу їх шкільного вивчення, розробили стратегії інтерпретації таких художніх текстів, акцентували увагу на компетентнісному підході до їх аналізу.

Творчість І. Драча мала важливе значення для розвитку баладного жанру в українській літературі. Вона є предметом наукового зацікавлення вітчизняних науковців (В. Герман, Л. Ткаченко, Л. Масенко, В. Мелентьєва, Л. Пустовіт, В. Русанівський, Т. Скуратко, А. Цепколенко,), які приділяли належну увагу розкриттю творчого генія митця, досліджували факти з його біографії, здійснювали літературознавчий аналіз поетичної спадщини, простежували особливості мовотворчості, виокремлювали авторські неологізми, термінологічну лексику, розкривали поетику та мистецтво моделювання часу й простору в авторських творах.

Балади І. Драча стали важливим складником української поезії другої половини ХХ століття, оскільки поєднали традиційні фольклорні елементи з новаторськими, модерністськими та інтелектуально-філософськими образними структурами. Авторські твори баладного жанру не лише розширили його можливості, а й започаткували нові художні моделі ліро-епічного мислення. Літературознавці І. Дзюба, В. Моренець, Г. Сивокінь, О. Ткаченко розглядали балади митця у

контексті українського модерного міфотворення, аналізували їхню символіку, жанрові трансформації й ритмомелодику, підкреслювали філософічність та експериментаторство автора.

Попри значний обсяг наукових праць, баладна спадщина класика поетичного слова, вивчення якої передбачено в 11 класі на уроках української літератури, потребує оновлення методичного інструментарію та адаптації його до сучасних шкільних підходів щодо вивчення художніх творів на уроках української літератури. Відтак це й визначило актуальність теми дослідження.

Мета магістерської роботи – розкрити особливості вивчення балад І. Драча на уроках української літератури в 11 класі в сучасних закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети було передбачено виконання таких **завдань**:

1. розкрити сутність понять «ліро-епос», «ліро-епічні твори» у літературознавчій науці;
2. визначити сутнісно-змістові характеристики балади, проаналізувати історичні трансформації жанру;
3. охарактеризувати жанрово-стильові особливості баладної творчості І. Драча;
4. проаналізувати шкільні програми, підручники та навчально-методичні посібники в аспекті досліджуваної проблеми;
5. з'ясувати специфіку вивчення ліро-епічних творів на уроках української літератури в старшій школі;
6. розробити методичні рекомендації до вивчення баладної спадщини І. Драча на уроках української літератури в 11 класі.

Об'єктом дослідження є балади І. Драча й освітній процес з української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Предметом магістерської роботи є основні види балад І. Драча й особливості їх вивчення в закладах загальної середньої освіти.

У роботі на різних етапах були використані такі **методи дослідження**:

1. *літературознавчі*: описовий (з метою аналізу наукової літератури з теми дослідження); культурно-історичний (для виявлення умов, у яких формувалася постать поета, його світосприймання, втілене в поетичних рядках); біографічний (для з'ясування джерел баладних творів та їх образів), герменевтичний (для інтерпретації художніх текстів).

2. *загальнонаукові*: аналіз літературознавчих, методичних праць, навчальних програм, шкільних підручників, навчально-методичних посібників з української літератури; узагальнення матеріалу; метод теоретичного моделювання (для визначення предмета, об'єкта дослідження).

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретико-літературні праці І. Дзюби, В. Моренця, Г. Сивоконя, А. Ткаченка та ін., у яких подані визначення та ознаки ключових понять магістерської роботи; теоретико-літературні та історико-літературні праці таких дослідників творчості І. Драча, як: В. Власенко, І. Дзюба, В. Коваленко, Т. Козлов, Л. Литвин, Т. Пінчук, Л. Плис та ін., результати досліджень у галузі літературної освіти в школі (праці О. Бандури, Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Є. Пасічника, К. Сторчака та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів. У магістерській роботі узагальнено й доповнено відомості про творчу манеру й поетичну спадщину І. Драча; здійснено аналіз проблеми вивчення його творчості в методичних джерелах; розроблено комплекс методичних рекомендацій до вивчення балад І. Драча в 11-му класі закладу загальної середньої освіти, обґрунтовано педагогічну доцільність розширення вивчення творчості І. Драча в позаурочний час.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її наукові результати важливі для комплексного вивчення особливостей літературної діяльності шістдесятників, зокрема творчості І. Драча.

Практичне значення дослідження. Матеріали роботи можуть використовуватися під час читання нормативних історико-літературних курсів і спецкурсів з історії української літератури для студентів педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література), у процесі написання курсових і кваліфікаційних робіт. Сформульовані положення, висновки дослідження та розроблені методичні рекомендації можуть бути використані вчителями-практиками для проведення уроків в 11 класі, у позакласній діяльності.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження проводилася під час педагогічних семінарів та науково-практичних конференцій, де були обговорені та підтримані рекомендації для вчителів. Результати наукового дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів, а саме: VII Усеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю "Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні" (13-14 лютого 2025 р., м. Глухів), науково-теоретичній інтернет-конференції "XI Довженківські читання: Олександр Довженко й українська література: історія, традиції, сучасність" (24-25 жовтня 2024 р., м. Глухів), всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції "Арватівські читання" (16 травня 2025 р., м. Ніжин)

За результатами наукового дослідження опубліковано наукову публікацію. Митько В. М. Трансформація жанру балади у творчості І. Драча. *Науковий потенціал дослідника; філологічні та методичні пошуки*: зб. наукових праць викладачів і студентів. Вип. XIII/за ред. Н.

В. Гоголь. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. 2024. С. 144-148.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 120 сторінок, із них основного тексту – 104 сторінки.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження жанру балади в художньому доробку І. Драча» розкрито поняттєвий апарат дослідження, визначено сутність понять «ліро-епос», «ліро-епічні твори» у літературознавстві, охарактеризовано основні родово-жанрові особливості балади як одного із жанрових різновидів ліро-епосу.

У другому розділі «Новітні підходи до жанру балади у творчості І. Драча» виокремлено новаторство творчості І. Драча, досліджено основні жанрові різновиди балад автора, зроблено детальний аналіз його найвідоміших творів.

У третьому розділі «Специфіка вивчення балад І. Драча в 11 класі» проаналізовано чинні шкільні програми, підручники й навчально-методичні посібники з української літератури в аспекті досліджуваної проблеми, з'ясовано специфіку вивчення творів баладного жанру на уроках української літератури в старшій школі, подано методичні рекомендації до вивчення балад І. Драча в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

У висновках узагальнено результати дослідження.

У списку використаних джерел наявно 76 позицій використаної літератури.

У додатках подано розроблений план-конспект уроку української літератури для 11 класу та сценарій позакласного заходу із вивчення життя і творчості І. Драча.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРУ БАЛАДИ В ХУДОЖНЬОМУ ДОРОБКУ І. ДРАЧА

1.1. Поняття про ліро-епос, ліро-епічні твори в літературознавстві

Дослідження балад І. Драча в літературознавчому й методичному аспектах неможливе без аналізу ключових понять теми: ліро-епос, ліро-епічні твори, адже вони безпосередньо стосуються жанрових особливостей балади. З'ясуємо, як подає сутністнозмістову характеристику цих понять літературознавча наука.

Проблема визначення місця та ролі ліро-епосу в системі родів літератури є однією з ключових у літературознавчій науці ХХ–ХХІ ст. З традиційної точки зору, всі існуючі твори поділяються на три роди — епос, лірику та драму, однак, як наголошував О. Галич, структура художнього слова значно складніша, ніж класичні дихотомії, і характеризується «поліфонією» та «мішаними формами». Саме до таких перехідних («змішаних») форм належить ліро-епос — синтез ліричного та епічного начал [14, с. 221].

У сучасній теорії літератури немає єдиного універсального визначення ліро-епосу. Переважна більшість дослідників (Є. Васильєв, В. Назарець, А. Ткаченко та ін.) трактують його як «жанрово-родовий комплекс», що проявляється у змішаних формах художнього тексту. На думку Г. Гачева, ліро-епос — це «форма, де автор не зникає за подією, а супроводжує її власним емоційним світлом» [43, с. 375].

Автори сучасних літературознавчих досліджень приділяють увагу проблемам міжродової взаємодії та гібридних форм. Представники постмодерністської теорії тексту Ю. Лотман, У. Еко розглядають ліро-епос як одну з форм поліфонічної художньої структури, де «перехідність» є ключовою естетичною категорією.

Відомі українські дослідники (Н. Бернадська, С. Павличко) аналізують ліро-епічні твори в контексті ідентичнісних наративів, акцентуючи на тому, що ліро-епічна модель дозволяє поєднувати особистісний досвід із колективною історичною пам'яттю.

Якщо говорити про взаємозв'язок епічного та ліричного в ліро-епосі, то епічне начало в таких творах забезпечує оповідність, послідовність подій, наявність сюжету та персонажної системи. Відповідно, ліричне — забарвлену емоційність, суб'єктивну оцінку, психологічну рефлексію. Як підкреслював О. Білецький, «ліро-епічні твори зберігають епічну об'єктивність з її зв'язаністю вчинків, але крізь кожен елемент проступає оцінююча свідомість автора» [18, с. 17]. Відповідно у літературознавчій науці поширена думка, що ліро-епос — це не просто сума двох родових начал, а «якісно новий тип художньої організації матеріалу» [6]. Цей тип поєднує монументальність епічної форми та індивідуалізовану внутрішню суб'єктивність, властиву жанрам лірики.

Засадничою особливістю ліро-епічних текстів є поєднання об'єктивної картини світу з емоційно забарвленою авторською оцінкою. О. Галич наголошував, що в такому типі художності «слово постає

двоголосим», оскільки «зберігається структура оповіді, але її організує емоційна перспектива автора» [14, с. 221]. Ліричний компонент у структурі ліро-епосу створює ефект суб'єктивної залученості автора, розкриває внутрішній світ персонажів та автора, посилює психологічну мотивацію дій. Епічний же компонент забезпечує цілісність оповіді, часову та просторову організацію, типологію характерів.

Особливу увагу вчені приділяють ролі наратора. Наратор у ліро-епосі є не лише оповідачем, а й учасником смислотворення — він коментує, оцінює, емоційно реагує. У цьому контексті А. Ткаченко підкреслював «неподільність автора й наратора» в ліро-епічних структурах. Для української традиції цей феномен характерний у повній мірі: у Т. Шевченка наратор часто постає моральним суддею та свідком, в І. Франка — філософським коментатором, у Лесі Українки — голосом інтелектуального рефлексування. Людина тут відображається ніби в двох планах: з одного боку передаються певні події її життя, а з іншого — переживання, емоції, настрої [71].

Зупинимося більш детально на характеристиці жанрів ліро-епосу. Укладачі літературознавчого словника-довідника подають наступне визначення дефініції «ліро-епічний твір»: «Своєрідний літературний жанр, в якому гармонійно поєднуються зображально-виражальні засоби, притаманні ліриці та епосу, внаслідок чого витворюються якісно нові сполуки (вірш у прозі, байка, поема, роман у віршах)» [43, с. 396]. Відповідно до ліро-епічних жанрів належать:

- ліро-епічна поема (найпоширеніша форма);
- балада;
- билина;
- дума;
- сатира;
- співомовка;
- романс із сюжетною структурою;

-ліричний епос (епічні пісні).

Перші зразки ліро-епічних текстів сягають народної поетики. Балади, думи, героїчні пісні становили своєрідний синкретичний тип усної творчості, у якому, за спостереженням А. Ткаченка, «епічне начало завжди подано крізь призму емоційної оцінки, що робить ці форми по суті ліро-епічними» [71, с. 97].

Зупинимося на визначенні найбільш розповсюджених ліро-епічних жанрах в українській літературі.

Балада – це жанр ліро-епічної поезії, якому притаманний фантастичний, історико-героїчний або соціально-побутовий зміст, зосереджений навколо напруженого, драматизованого сюжету. В літературі до цього жанру зверталися П. Гулак-Артемівський («Пані Твардовська», «Рибалка»), Л. Боровиковський («Маруся»), С. Руданський («Верба»), Ю. Федькович («Рекрут»), І. Франко («Керманич», «Князь Олег»), Леся Українка («Калина», «Королівна»). Наприкінці ХІХ- початку ХХ століття баладний жанр використовували С. Старицький, П. Грабовський, Б. Грінченко, М. Чернявський. У сучасній літературі ознаки балади спостерігаються в творчості М. Йогансена, Є. Плужника, В. Сосюри, Л. Первомайського, А. Малишка, О. Олеся, П. Тичини, Є. Маланюка, В. Симоненка. В останні десятиліття до поеми зверталися І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, В. Малишко.

Байка – невеликий за обсягом, переважно віршований алегоричний твір дидактичного характеру, у якому моральний висновок становить смисловий центр композиції. В українській літературі ХХ століття до жанру байки зверталися В. Еллан-Блакитний, С. Пилипенко, М. Годованець, В. Поліщук, П. Красюк.

Билина – героїчна, інколи соціально-побутова, епічна пісня, поширена в ІХ-ХІІІ століттях. До названого жанру належать билини про

Іллю Муромця, Добриню Нікітіча, Альошу Поповича, Садка, «Вольга і Микула», «Дюк Степанович».

Буколіка – віршові або прозові твори, в яких оспівується тихе, спокійне й щасливе життя жителів переважно сільської місцевості, зображуваних на фоні прекрасних картин природи.

Співомовка – короткий гумористично-сатиричний вірш, що нерідко ґрунтується на сюжетах народних анекдотів, дотепях, приказках або фольклорних мотивах. Елементи жанру співомовки простежуються у творчості Л. Боровиковського та Є. Гребінки. Сама назва цього суто українського літературного різновиду пов'язана з ім'ям С. Руданського, який у 50-х роках ХІХ століття опублікував кілька збірок під назвою «Співомовки». Згодом до цього жанру зверталися й інші митці, зокрема І. Франко (цикл «Нові співомовки»), В. Самійленко («Божий приклад»), І. Манжура «Батьківський заповіт», «Пан брехун». У сучасній українській літературі цикл співомовок написав С. Крижанівський («Ледащо», «Розсудив», «Не чую», «Не з вашим щастям, дядьку!», «Місяць чи сонце»).

Поєма – великий віршований твір, у якому порушуються важливі проблеми минулого, сучасного чи майбутнього. До цього жанру належать твори «Гайдамаки», «Катерина», «Наймичка», «Варнак», «Сон», «Кавказ» Т. Шевченка, «Іван Вишенський», «Мойсей», «Рубач» І. Франка, «Грицько Сковорода» П. Куліша, «Герострат» В. Самійленка, «Осінь казка», «В катакомбах», «Роберт Брюс...» Лесі Українки. Вагоме місце жанр поеми займає в сучасній українській літературі. Поряд із представниками старших поколінь письменників (П. Тичина, М. Хвильовий, М. Рильський, Ю. Клен, М. Бажан, В. Мисик) значний внесок у розвиток поемного жанру зробили І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, Д. Павличко, М. Вінграновський, В. Коротич, П. Осадчук та інші.

Роман у віршах – різновид синтетичного жанру, найбільш розгорнута форма ліро-епічної творчості, у якій поєднуються епічна багатоплановість і сюжетність із ліричною суб'єктивністю та психологізмом. У літературній традиції ХІХ–ХХ ст. цей жанр набув значної популярності; близькими до нього постають драматична поема та віршована повість. Зразками роману у віршах в українській літературі є «Маруся Чурай» Ліни Костенко, «Марина» М. Рильського, «Молодість брата» Л. Первомайського, «Червоногвардієць» В. Сосюри, «Поліська трилогія» О. Підсухи [14].

В українській традиції особливого значення набувають **думи** – героїчні пісні, що поєднують оповідний сюжет із ліричною авторською інтонацією та емоційним коментарем. Дослідники (М. Грушевський, Ф. Колесса) підкреслювали, що дума — це складна форма, де суб'єктивне «плачевне» начало та епічна розповідність існують нерозривно. Мотиви дум широко використовували відомі українські письменники (Т. Шевченко, Є. Гребінка, П. Куліш, І. Франко, М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, А. Малишко), композитори (М. Лисенко, Д. Січинський, М. Вериківський), художники (С. Васильківський, П. Мартинович, І. Їжакевич, О. Данченко) [14].

Таким чином, виходячи із описаного вище, можемо визначити основні родоутворювальні особливості ліро-епосу:

- органічне поєднання ознак лірики та епосу (епічна складова – наявність розгорнутого сюжету, подій, персонажів і конфліктів; лірична – передача емоцій, почуттів та настроїв автора чи ліричного героя через суб'єктивне сприйняття);
- часто має віршовану форму, хоча існують і варіанти в прозі (вірш у прозі);
- характерні ліричні відступи, що розкривають внутрішній світ персонажа або автора;

- мета ліро-епічних творів – розповісти історію, одночасно залучаючи читача до емоційного переживання подій; показати, як реальні події впливають на внутрішній світ героїв;
- основними жанрами ліро-епосу є балада, байка, билина, дума, роман у віршах, поема, буколіка, співомовка.

1.2. Сутнісно-змістова характеристика балади, історичні трансформації жанру

Балада – один із найдавніших і найпопулярніших жанрів художньої творчості народів світу, який вирізняється нестандартністю характерів, об'єктивністю й стриманою манерою викладу, а також виразною образною насиченістю. У баладах, як зазначав І. Франко, немов спалахом блискавки постають найглибші таємниці людського буття, розкриваються приховані виміри внутрішнього світу, душі й серця персонажа.

Проблеми становлення балади, її жанрових характеристик, поетики та тематичного спектру були предметом досліджень західноукраїнських і слов'янських учених, серед яких варто відзначити А. Фрідмана, Г. Лоуза, Л. Уланда, Т. Персі та ін.

Активний науковий інтерес до баладного жанру відображено також у працях українських літературознавців. Вагомими є дослідження О. Потебні, І. Франка, М. Драгоманова, Ф. Колесси, В. Доманицького, В. Гнатюка, К. Квітки, Д. Загули та інших. Питання специфіки балади розглянуто і в роботах Л. Новиченка, Є. Шабліовського, Є. Кирилюка, С. Крижанівського, Ю. Івакіна, П. Приходька, Г. Нудьги тощо.

Балада як літературний жанр традиційно привертає значну увагу письменників. Вагомий внесок у формування та еволюцію жанру здійснили західноєвропейські автори, зокрема Ф. Війон, П. Рошар, К. Маро, Р. Бернс, Й. В. Гете, Ф. Шиллер, Р. Кіплінг, Р. Сауті та інші. Протягом різних етапів

розвитку літератури стійкий інтерес до балади виявляли й польські та українські митці, серед яких Л. Боровиковський, П. Гулак-Артемівський, М. Метлинський, Т. Шевченко та інші майстри художнього слова. У ХХ–ХХІ століттях увага до цього жанру не зменшується.

Враховуючи специфічні естетичні параметри та поетикальні особливості, балада як жанр посіла помітне місце в історії світового літературного процесу. Її розвиток істотно вплинув на трансформацію літературної парадигми, зокрема на систему моральних орієнтирів та емоційно-психологічне насичення універсальних сюжетних моделей.

Звернемося до генези дефініції «балада». Як зазначають науковці, термін «балада» походить від грецького *ballo* («рухатись») і споріднений із латинським *ballo* («танцюю»), від якого утворилися провансальське *balla* («танцювати»), італійське *ballare* («танцювати») та французьке *ballade* («балада»). Останнє потрактування набуло поширення в більшості європейських літератур і закріпилося як назва окремого поетичного жанру.

Аналіз низки джерел свідчить про відсутність усталеного, загальноприйнятого визначення жанру балади в сучасному літературознавстві. Розглянемо деякі з наявних трактувань. В Українській енциклопедії баладу визначено як «віршований ліро-епічний твір легендарного або історичного змісту» [7, с. 119]. Подібні характеристики подаються й у низці теоретико-літературних словників, підручників і навчальних посібників.

На думку О. Галича, В. Назарця та Є. Васильєва, балада на початковому етапі розвитку являла собою танцювально-хорову пісню середньовічної західноєвропейської поезії, що вирізнялася чіткою строфічною будовою. Згодом вона трансформувалася у невеликий сюжетний твір, заснований на незвичайній події, що зумовило її характеристику як «мала поема». Отже, враховуючи дане визначення, можемо зробити висновок, що балада постає як епічний жанр із казковими, фантастичними або легендарними елементами, у якому переважають сумні ліро-епічні

оповідні мотиви, пов'язані з незвичайними подіями чи конфліктами, що завершуються трагічно [14].

Подібне визначення подали також В. Лесин і О. Пулинець: «Невеликий за розміром сюжетний ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту» [47].

Л. Первомайський у передмові до своєї книги перекладів «З глибини» («Балади народів світу») визначив жанр балади як ліроепічну пісню, «в якій драматизм події з надзвичайною силою поєднується з епічною об'єктивністю викладу і глибоким ліризмом». Крім того він висловив думку про те, що в баладі, по суті, «відбивається національний характер народу», і тому такі твори кожного народу мають свої специфічні відтінки: в одних домінує ліричний струмінь, в других — епічний, в третіх — драматичний і т. д.

П. Білоус визначає баладу як «форму мистецького осмислення дійсності та спосіб художньої організації тексту, що виявляється в єдності тематики, композиційної моделі, образної системи й наративного стилю» [6].

Отже, балада потрактовується як сюжетний твір ліро-епічної природи, що характеризується елементами легендарності, фантастики або історичної зумовленості; у фольклорній традиції – як гостросюжетна пісня з несподіваною, часто трагічною розв'язкою. Літературознавець О. Дей визначає баладу як «сукупність епічних пісенних творів із розгорнутою драматичною, часто трагічною сюжетністю, у яких художньо узагальнено виняткові, нерідко екстремальні та психологічно напружені ситуації особистісного, родинного або громадського життя, інтерпретовані з позицій традиційної моральності» [22, с. 7]. Це розлоге тлумачення комплексно окреслює жанрову специфіку та основні критерії формування баладного твору. Водночас важливо враховувати, що наведене визначення насамперед стосується народної балади, яка, попри спорідненість із літературною, не є з нею повністю тотожною.

Обґрунтоване визначення жанру запропоновано Н. Копистянською, який характеризує баладу як «невеликий ліро-епічний твір із домінуванням

ліричних ознак, драматично напруженим сюжетом (за його наявності) та елементами незвичайного; джерелом трагічності й драматизму в таких творах є складні психологічні процеси, що відбуваються у внутрішньому світі ліричного героя» [36, с.14].

Балада синтезує родові особливості лірики, епосу та драми. Це підтверджує й визначення, подане в Літературознавчому словнику, укладачі якого характеризують баладу як «жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом» [43].

Г. Нудьга в праці «Українська балада» подає таке визначення: «Балада – це ліро-епічний твір фантастичного, історичного, героїчного, соціально-побутового чи революційного змісту з драматично напруженим сюжетом, у якому наявні елементи незвичайного» [53, с. 115].

Відповідно порівняння різних трактувань дефініції дає змогу зробити висновок, що балада становить проміжну змістово-формальну структуру, яка виникла на межі лірики та епосу. Її ключовими жанровими ознаками є сюжетність, виразна фабульність, наявність елементів фантастичного чи фатального, а також лаконізм викладу.

Разом із тим балада не належить до «чистих» жанрових форм, оскільки здатна поєднуватися з низкою споріднених жанрів – думою, драмою, поемою та народною піснею. Тому важливо окреслити основні характеристики, що відрізняють її від інших жанрових різновидів.

Попри близькість до ліричної пісні, балада вирізняється наявністю розгорнутого сюжету, тобто епічного начала: у ній відтворюються (хоч інколи й стисло) конкретні дії персонажів, їхня взаємодія та конфлікти. Саме тому в баладі, на відміну від більшості ліричних пісень, присутні кілька дійових осіб, а їхні стосунки розкриваються відповідно до епічних законів із повним набором композиційних елементів. У цій рисі балада наближається до легенди та оповідання; недарма окремі дослідники тлумачать її як «пісенну повість».

Від думи балада відрізняється передусім тематикою: дума відтворює реальні історичні події або важливі для спільноти легендарні сюжети, тоді як балада ґрунтується на поетичних переказах із виразним елементом фантастичного чи таємничого. Натомість із драмою баладу зближують драматична побудова сюжету, гострі конфлікти, динамічні й несподівані повороти дії, а також активне використання діалогу як форми викладу.

Персонажами балади виступають звичайні люди – свекруха і невістка, брат і сестра, зрадливий коханий тощо. Зображувані події стосуються здебільшого приватної сфери людського життя і не мають суспільно-національного значення, як у героїчному епосі, де богатирі чи козаки здійснюють подвиги в ім'я народу. Ця риса чітко відрізняє баладу від билин, дум та історичних пісень, у яких головні мотиви пов'язані з національно-історичним світом.

Як і в казці, у баладах спостерігається протиставлення добра і зла, проте перевага добра має умовний характер: смерть може постати як вихід із безнадійної ситуації, спосіб відновлення справедливості чи збереження вірності. Завдяки цьому балади нерідко мають сильний емоційний і психологічний вплив, спонукають до співпереживання та роздумів про цінність життя.

У баладах увага читача зосереджується на кульмінаційних моментах розвитку подій, що забезпечує особливу емоційну й драматичну напругу. Типовими для балади є відсутність експозиції, побічних сюжетних ліній, широких описів. У поемі ж дія розгортається послідовно – від експозиції через розвиток перипетій до кульмінації та розв'язки. Тому під час визначення жанрової належності твору необхідно враховувати його змістові параметри, композиційну організацію, обсяг, кількість персонажів, їхнє ідейне наповнення, емоційно-естетичну домінанту та спосіб викладу [22].

М. і З. Лановик виокремлюють наступні особливості балади:

- формальна спорідненість із ліричною піснею;
- побудова сюжету на незвичайних, нерідко фантастичних подіях;

- персонажі – це переважно прості, пересічні люди;
- домінування трагізму;
- виразний драматизм;
- тенденція до реалістичного зображення;
- дидактичне спрямування [39].

Сюжетна основа балади зазвичай ґрунтується на незвичайних, часто фантастичних чи надприродних подіях (перетворення дівчини на тополю, продаж братом сестри, убивство чоловіком дружини під впливом коханки, отруєння невірною нареченою тощо). Саме ця екстраординарність відрізняє баладу від ліричних пісень соціально-побутового та родинно-побутового змісту, де домінує повсякденність. Елементи чудесного та фантастичного, що беруть витoki в давніх віруваннях (чаклунство, анімізм, жертвоприношення), зближують баладу з казками та легендами, особливо завдяки характерному мотиву метаморфози.

Основою баладного сюжету є гострий життєвий конфлікт із неминучим трагічним фіналом. На це звертав увагу П. Лінтур, підкреслюючи, що балада розповідає переважно про драматичні, похмурі, вражаючі випадки. Вона принципово не завершується щасливо – це одна з її жанрових констант. Характерною є й відсутність покарання для негативних персонажів: убивця чи підбурювач нерідко уникають розплати, а винні не розкаюються у вчиненому.

О. Дей охарактеризував баладу як «епос нещасливих людських дол», наголошуючи, що їй властиві контрастність, гостра конфліктність і зображення психологічного напруження в моменти найвищої емоційної кульмінації [22].

Важливою ознакою балади є специфічна ліричність викладу, що проявляється у схвильованому тоні розповіді, використанні ліричних художніх засобів і в авторському емоційному ставленні до подій. Як слушно зауважував Д. Загул, у баладі відсутній «епічний спокій», адже провідним стає саме авторське осмислення події та долі героя. Літературознавець

відзначає, що такий ефект досягається завдяки особливому висвітленню обставин, у яких перебувають персонажі, а також через використання символів, специфічних ритмо-мелодійних структур тощо.

Попри належність до оповідних жанрів, де важливими є факт і об'єктивність викладу, балада уникає епічної розлогості. Вона фокусується на найважливішому – здебільшого кульмінаційному фрагменті оповіді.

В означеному ліро-епічному жанрі фабула та сюжет відіграють провідну роль, що, відповідно, спонукає епічний елемент до розширення. Проте балада як невеликий за обсягом твір не дає змоги цілковито розгорнути сюжет, що вимагає компенсаторного використання ліризму і драматизму. Письменник обирає лише ті сюжетні елементи, які найбільш точно реалізують задум, що зумовлює фрагментарність викладу, стислість у зображенні портретних і психологічних характеристик персонажів. Розкриття характерів відбувається переважно в напружених діалогах. Драматизм також впливає на побудову фіналу: завершення балади часто базується на несподіваному повороті, фантастичному елементі чи трагічному ефекті. Завдяки цим рисам балада наближається до драматичного жанру [19].

Балада охоплює надзвичайно широкий спектр явищ людського буття – від особистісних і сімейних до суспільних. У цьому жанрі порушуються проблеми, з якими людина може зіткнутися протягом життя: соціальні, побутові, духовні, морально-етичні; відтворюються різні типи міжособистісних взаємин – родинні, дружні, ворожі; простежується взаємодія з потойбічним світом, у тому числі з духами, померлими та демонічними істотами; використовуються елементи фантастичного та надзвичайного. Тематичний діапазон балади також охоплює всі соціальні прошарки – від представників князівських та аристократичних родів до маргінальних груп на кшталт розбійників, убивць чи навіть маніакальних персонажів. Таким чином, баладна традиція є настільки всеохопною, що майже не існує теми, яка б не знайшла свого відображення в її сюжетах.

Специфічність баладного жанру проявляється й у його поетиці. Зважаючи на надзвичайний, часто пристрасний зміст, автори (особливо в літературних баладах) широко використовують гіперболу, експресивні епітети, метафори, символічні порівняння [53].

Отже, балада як ліро-епічний жанр органічно поєднує риси всіх трьох родів літератури: епічність, інтенсивну ліричність і виразну драматичну напруженість.

Розглянемо історію становлення літературного баладного жанру. Цей жанр має давню історію, що простежується від XII–XIII століть. На думку Г. Нудьги, термін набув поширення у провансальській літературі; вперше його використав для означення власних творів трубадур Пон де Шаптей. Перші зразки баладної творчості виникли у французькому фольклорі. У Провансі балади сприймалися як хороводно-танцювальні пісні, близькі за змістом до народної лірики, у якій оспівувалася весна, природа, кохання, а також висміювалися ревності та подружні негаразди. Г. Нудьга зазначає, що поява таких балад була зумовлена засвоєнням куртуазною поезією окремих рис народної творчості.

У наступні століття даний жанр поширився в Італії, де зазнав специфічної адаптації до місцевих літературних традицій. Італійські поети надали йому більш витонченої форми, що дало можливість їй відокремитись від танцювального елемента, втратити рефрени й остаточно сформуватися як літературний жанр. Балада входить у творчість таких видатних авторів, як Данте Аліґ'єрі та Ф. Петрарка. Водночас у північній Франції розвиток балади ішов іншим шляхом: у XIV–XV століттях вона стала одним із провідних жанрів придворної поезії. Хоч зміст лишався подібним, форма поступово канонізувалася. Давня танцювальна балада втрачала ознаки музичності й перетворювалася на літературний текст.

Французька канонічна балада відзначалася сталою структурою: тричастинна композиція, наявність присвяти в кінці та фіксована кількість рядків у строфах, що відповідала кількості складів у вірші. Хоча цього

правила не завжди дотримувалися, але римування першої строфи повинно було повторюватися в усіх наступних. Така форма користувалася популярністю серед придворних поетів, які прагнули надати віршам елітарності. Домінантними темами цих балад ставали ідеї куртуазної естетики: честь, шляхетність, культ жінки.

Новий етап розвитку жанру припадає на добу романтизму. Представники цього напрямку виявили підвищений інтерес до балади як до жанру, що відповідав їхнім естетичним уявленням. Так В. Скотт розпочав свою літературну діяльність із публікації збірок народних пісень і балад. Баладні твори з'являються у творчості Й. В. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гайне та багатьох інших. Уже на початку XIX століття баладу визначають як пісню або вірш із чітко окресленою фабулою й драматично напруженим сюжетом, що відображає незвичайні чи трагічні події.

Тоді ж з'являється балада і в новій українській літературі. Першими її розробляють П. Білецький-Носенко, П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, І. Срезневський та інші. Високо підносить баладу Т. Шевченко, досягнення якого в розробці жанру здобули світову славу. До балади звертаються й поети після шевченківських часів: Ю. Федькович, І. Франко, Леся Українка, М. Чернявський, О. Олесь, М. Вороний, а також українські радянські поети: В. Еллан, В. Сосюра, М. Терещенко, Л. Первомайський, О. Близько, А. Малишко, І. Драч та інші.

У дожовтневих українських виданнях (особливо в збірниках пісень) народна балада посідала завжди вагоме місце, але подавати її окремими розділами почали дещо пізніше. Поети першої половини XIX століття (П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський та ін.) часто вживали цей термін, а М. Костомаров навіть збірку своїх поезій назвав «Украинские баллады». У 1964 році нарешті вийшла антологія «Українська балада». Дещо про окремі баладні твори писав А. Чалий, М. Петров, О. Огоновський, згодом І. Франко.

У сучасному літературному процесі баладний жанр зазнає трансформацій: розширюється тематичний спектр, оновлюється поетика, однак базові жанрові характеристики зберігаються.

Протягом століть балада також посідала важливе місце у фольклорі багатьох народів. Дослідники вважають, що найдавніші її форми виникли в датській традиції (приблизно XII століття), а в англійській, шотландській, іспанській та східнослов'янській поезії жанр формувався у XIII–XIV століттях. Хронологічні межі розвитку балади в народній творчості умовні: наприклад, англійські балади зафіксовані у записах XIII століття, датські – XIV століття, а найдавніший англійський рукописний збірник балад (1650 р.) став основою видання Т. Персі.

Романтики відкрили для себе народну баладу як джерело оновлення художньої літератури. Як зазначає Г. Подольська, саме народна балада стала для європейського романтизму духовним орієнтиром у відході від канонів класицизму й раціоналістичних засад Просвітництва.

У XVII–XVIII століттях інтерес до фольклорних балад зменшується; їхні сюжети часто обмежуються оповідями про злочини, війни, розбійників. Проте в період романтизму балада відроджується і стає одним із визначальних жанрів. Романтична поетика балади включає напружені конфлікти, контрастні ситуації, умовність і фантастику, символіку, метафоричність, гротеск.

Активний інтерес романтиків до фольклору сприяв появі численних літературних балад, переспівів і стилізацій. Імена Й. В. Гете, Ф. Шиллера, А. Міцкевича пов'язують із формуванням класичної літературної балади [53].

Отже, виходячи з вище зазначеного, можемо зробити висновок, що в українській літературній традиції балада пройшла тривалий шлях розвитку: від танцювально-хорової пісенної форми з чітко визначеною композиційною структурою до короткого сюжетного твору, побудованого на мотиві виняткової або драматичної події. Починаючи з середини XIX століття, термін «балада» дедалі частіше застосовували щодо творів, тематично

споріднених із міфологічними оповідями та народними переказами. Це, в свою чергу, зумовило певне зближення, а подекуди й ототожнення, балади з думами. Згодом у жанрі поступово зникає відчуття фольклорної стилізації, мінімізуються елементи фантастичного начала. Відповідно балада трансформується в різновид фабульної, тобто оповідної, поезії.

20-30-ті роки трагічного ХХ століття, позначені утвердженням пафосу героїчної особистості, виявилися особливо сприятливими для подальшого розвитку баладної традиції, успадкованої від епохи романтизму й органічно вплетеної у літературний процес упродовж усього століття. Це переконливо підтверджує баладна продукція і наступних поколінь, зокрема творча практика І. Драча, Б. Олійника, Л. Костенко, В. Симоненка, В. Забаштанського та інших митців, у чиїх текстах жанр балади отримує нові художні модифікації й смислові акценти.

ХХ століття – це час розквіту балади як «жанрово-поетичного адеквату такої структури світовідчуття, в якій героїчна подійність утворює завершений в часі фабульний субстрат, а ідейно-емоційну домінанту становить актуальне переживання трагедії ліричним суб'єктом» [53].

Отже, балада, покликана підносити й романтизувати трагічну добу, постає жанровим індикатором героїзації суспільної свідомості. Саме тому цей жанр виявився одним із найефективніших для відтворення подієво насиченого й драматичного ХХ століття. Даний жанр стає ключовим щодо осмислення трагічного історіософського дискурсу епохи, зокрема проблеми пошуку особистістю власної ідентичності, окреслення меж між добром і злом. Його художньо-естетична структура забезпечує широкий спектр можливостей для моделювання ескалації екзистенційної напруги, що розгортається в координатах опозиції «свій / чужий», і тим самим максимально повно відображає драматизм буття людини у кризовому історичному часі.

У контексті українського шістдесятництва балада функціонує не лише як художньо-емоційний простір, у межах якого

переосмислюються категорії «свій / чужий» чи випробовується її потужний метафоричний потенціал. Виконуючи креативну роль носія багатозначних смислів, баладна форма водночас постає і як своєрідна психологічна реакція свідомості на драматичні виклики ХХ століття – революції, голодомори, війни, тоталітарні режими. Така «втеча у жанр» створює дистанцію між кризовою ситуацією та її екзистенційним переживанням на глибинному рівні внутрішнього «Я».

Паралельно вона вибудовує опозицію до гіпертрофованого пафосу героїзації, натомість утверджуючи дискурс буденного героїзму, який звертається до реалій повсякденного життя й образу героя в «простих», «звичайних» людських обрисах. Яскравим підтвердженням цього є, зокрема, ліро-епічна творчість Івана Драча.

У літературі ХХ-поч. ХХІ століть балада зазнає суттєвої трансформації як у віршовій організації, так і в способі побудови фабули. Проте незмінною її родовою ознакою залишається внутрішня драматичність. Настрєві, емоційно-психологічні компоненти дедалі частіше домінують над зовнішньою подієвістю, однак не витісняють її повністю, а лише переводять у сферу внутрішнього, світоглядного переживання.

Сучасні вчені, досліджуючи функціонування балади, спираються на творчі доробки окремих авторів. Так, дослідниця баладної спадщини П. Скунця В. Біляцька наголошує, що однією з засадничих ознак даного жанру є відсутність метаморфоз, «переважає реалістичність як ознака баладної епіки і знаходить вияв у безпосередній співвідносності художніх малюнків із живою, конкретною дійсністю» [56, с. 160].

У сучасній літературознавчій науці існує класифікація балад:

- міфологічні балади – твори, зміст яких пов'язаний з давніми віруваннями та демонологічними традиціями.
- легендарні балади, що характеризуються протиставленням міфологічного погляду на світобудову;

- історичні балади, у центрі яких - людська доля та життєві обставини, сформовані історичними й соціальними чинниками;
- родинні й любовні балади, у яких зображено події з родинного життя персонажів і романтичні стосунки між ними.

М. Мазепа, студіюючи новаторські баладні твори В. Лучука, окреслює експериментальні різновиди балад автора: «балада простягнутих рук», «балада початку», «балада про...». Але, беручи до уваги суто сюжетні деталі, варто констатувати, що навіть «експериментальні», за висловом дослідниці, балади – це також балади, хоча й видозмінені.

В українському літературознавстві з'являється також нетрадиційний жанровий маркер – «рок-балада», що розширює усталену жанрову систему. І. Вавшко у кандидатській дисертації окреслює ключові структурні компоненти цього жанру як «вступний розділ», «строфу» та «бридж». У позначеній тріаді перші два елементи мають безпосередній зв'язок із музичною формою твору, а «бридж» трактується як музична імпровізація – своєрідний інструментальний перехід (наприклад, гітарне, скрипкове чи ударне соло), який водночас може функціонувати і як структурний текстовий елемент, корелюючи зі строфою за своїм семантичним навантаженням.

Отже, поява нових версифікаційних модифікацій балади є закономірним процесом, оскільки вона відзначається відкритістю та динамічністю. Як зауважує О. Єременко, структура балади детермінується низкою чинників: характером конфлікту, покладеного в основу сюжетної організації, історичним часом створення твору, індивідуально-авторською манерою письма, а також вибором віршової системи, що забезпечує найбільш повне втілення творчого задуму. Водночас наявність у баладі рефрену, що привносить у структуру твору елементи рефлексивності, сугестивності й індивідуально-суб'єктивної оцінки, безумовно посилює її ліричне звучання [68].

Таким чином, жанр балади пройшов складний і тривалий шлях розвитку. У процесі історичної еволюції зазнали змін як форма, так і змістові

параметри жанру, проте поступово виробилася система сталих ознак, що й визначають сутність сучасної балади:

- ліро-епічний характер (поєднання ознак лірики (емоційність, ліричне начало) та епосу (сюжетність, наявність подій));
- драматизація оповіді – події подаються у напруженому, кульмінаційно загостреному тоні, з елементами конфлікту;
- наявність розгорнутого, але лаконічного сюжету: події подаються стисло, без зайвих описів, зосереджено на кульмінаційних моментах;
- гостросюжетність;
- несподівана, здебільшого трагічна розв'язка;
- фрагментарність викладу;
- активне використання діалогу;
- зображення екстремальних, незвичайних або психологічно напружених ситуацій;
- мотиви трагізму, фатальності, невідворотності долі;
- типові теми: любовні драми, родинні конфлікти, злочини, зрада, смерть, метаморфози, зустріч із потойбічним;
- переважання психологічного чинника над подієвим;
- дидактичність;
- використання тропів: метафор, символів, експресивних епітетів;
- можлива наявність рефрену, що посилює ліричність і ритмічність;

1.3. Специфіка творчої манери І. Драча

Іван Драч – поет, перекладач, кіносценарист, драматург, громадський діяч, творчий символ своєї доби. Він репрезентує нову генерацію поетів – інтелектуально зорієнтоване покоління шістдесятників, об'єднане «прагненням до вияву здорового особистісного начала, енергійністю художнього пошуку та запереченням шаблонності й естетичної уніфікації» [3, с. 177].

Іван Драч постає як визначний новатор і бунтівник у сфері традиційних художньо-образних засобів, творець парадоксальних поетичних рішень та інтелектуалізованої образності. Він є тим митцем, який на повен голос заявив про свою «планетарну причетність» і водночас зумів увести українську духовність – зі всією її складністю та часто трагічними метаморфозами, зумовленими суперечливістю епохи – у ширший контекст світової поетичної культури.

Цей митець – всебічно обдарована особистість, геній свого часу, «новобранець поезії, який про свій прихід в літературу заявив світлим самобутнім голосом, очевидними новаторськими прагненнями», однією з характерних ознак поетики якого було «відтворення в контрастних образах драматизму світосприйняття людини, що, як ніколи, реально відчула свою належність до космічного буття, до вселенського безміру, світового розуму, а відтак ще більше – і свою нерозривну єдність із земною колискою» [69, с. 3]. Його творча поява припадає на період науково-технічної революції, часу масштабних суспільних трансформацій – економічних, соціально-поетичних та духовно-культурних, а також перегляду традиційних морально-етичних орієнтирів у літературі.

Сходження митця на літературний олімп розпочалося з його роботи у складі редколегій збірок «Поезія» (1968–1987), «Вітчизна» (1977–1982), «Сузір'я», «Вітрила» (1983–1989); літературно-художнього та громадсько-політичного збірника «Київ»; журналу «Дніпро» (1982–1991). А у період з 1985 р. по 1989 р. – головуванням у редколегії літературно-мистецького збірника «Гроно» (1985–1989).

Творчий геній класика української літератури проявився в низці поетичних збірок: «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1966), «Балади буднів» (1967), «До джерел» (1972), «Корінь і крона» (1974), «Київське небо» (1976), «Сонячний фенікс» (1978), «Сонце і слово» (1978) «Американський зошит» (1980), «Шабля і хустина» (1981),

«Драматичні поеми» (1982), «Київський оберіг» (1983), «Соняшник» (1985), «Теліжинці» (1985), «Вибрані твори в двох томах» (1986), «Храм сонця» (1988), «Вогонь з попелу. Поезії (З шістдесятих – у дев'яності)» (1995), «Берло» (2007). Перераховані збірки засвідчують стабільну присутність поета в українській літературі, показують процес вдосконалення його творчої манери.

Крім ліричних творів, І. Драч є автором інших творів: збірника кіноповістей «Іду до тебе» (1970), збірника статей і нотаток «Духовний меч» (1983); написаної у співавторстві з С. Кримським та М. Поповичем, біографічної повісті «Григорій Сковорода» (1984).

Особливе місце у творчому доробку майстра поетичного слова займає кінематографічна спадщина. Він – автор сценаріїв до кінофільмів: «Криниця для спраглих» (1965), «Камінний хрест» (1968), «Іду до тебе» (1971), «Пропала грамота» (1972), «Дід лівого крайнього» (1973), мультфільму «Крила», «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1983), «Мама рідна, любима» (1986, у співавт.), «Вінчання зі смертю» (1992, у співавт.), «Таємниця, забрана Чингісханом» (2001, у співавт.).

Зупинимося більш детально на аналізі авторського почерку класика української літератури. Для І. Драча новаторство означає не лише оновлення змістового спектра, а й збагачення художньої форми за допомогою нових образів, символів, прийомів поетичного експериментування. Найповніше це проявилось у формуванні його естетичної концепції людини, специфіці жанрової організації творів і загальній поетиці. Взаємодія традицій і новаторських тенденцій, їхня діалектична єдність і взаємообумовленість становлять одну з провідних ознак творчої манери поета. На формування художньої системи митця вплинули, з одного боку, усна народнопоетична спадщина, а з іншого — «інтелектуальне оновлення», що позначилося

на розвитку метафоричності, асоціативності мислення та музичності мовлення.

М. Ільницький характеризує його як «поета сучасної теми, сучасного сприйняття і сучасної поетичної мови» [29, с. 30], порівнюючи з «першопрохідцем», який постійно відкриває «нові території», переходячи від одного освоєного простору до іншого [29, с. 8]. На думку дослідника, «новаторство Івана Драча ґрунтувалося не на розриві з традицією чи поетичними принципами попередників, а на їхньому творчому перегляді й поглибленні, на прагненні освоїти нові риси сучасної реальності й інтегрувати їх у структурну тканину метафори» [29, с. 32].

Л. Масенко у статті «Слово в поезії Івана Драча» звертає увагу ще на одну специфічну рису поетики митця – «контрастне поєднання прозаїчного і високого, конкретного й абстрактного, піднесеного та комічного» [51, с. 101], що особливо помітно на лексичному рівні. Мова творів автора є багатою на характерні оксюмори, антитетичні співставлення, порівняння на основі протилежних елементів, метафоричні конструкції та використання лексем із протилежною семантикою, що посилюють експресивність поетичного вислову.

Крім того, визначальною ознакою стилю художнього письма І. Драча є виразна інтелектуалізованість, раціональна насиченість та посилене філософське змістове наповнення, що поєднується з поглибленим ліризмом і психологізацією художнього образу. Митець активно звертається до моделювання умовної та фантастичної реальності, що істотно впливає на композиційну організацію різножанрових творів, специфіку розкриття характерів персонажів та використання художньо-образних засобів. Помітним є широке залучення елементів фольклорної традиції, а також застосування діалогів як динамічного компонента сюжетного розвитку.

Одним із провідних художніх прийомів І. Драча є створення ефекту здивування — неочікуваного ракурсу бачення світу, людини, предметів і явищ. Водночас воно не має на меті епатаж чи шокування, а покликане сформувати стан внутрішнього збентеження, захоплення, інтелектуального й емоційного пробудження. Ідеться про безперервне прагнення поета до оновлення художнього мислення, про його здатність виявляти непересічність і невичерпність слова, відкривати видиме у невидимому та поетичне — у звичних, буденних, на перший погляд прозаїчних реаліях.

Для митця здивування функціонує не лише як естетична категорія, а й як специфічний поетичний метод, пов'язаний із фіксацією миттєвої, «освітленої» деталі. Іншими словами, це техніка моментального художнього «знімка», який концентрує увагу на раптово висвітленому фрагменті явища чи предмета, надаючи йому особливої експресії та смислової ваги [59].

Класик української літератури послідовно прагнув оновити художню картину світу та поетику різних творів, надавши їм ознак сучасності й модерного типу мислення. Відтак у його творчості виразно простежується діалектична взаємодія традиції й новаторства: поєднання інтелектуального та фольклорного способів художнього осмислення дійсності, активне засвоєння народнопісенної спадщини та одночасне прагнення до експериментального оновлення форми.

Ця взаємодія виявляється як у збереженні класичних структурних елементів (традиційна метрика, система римування та поетичного синтаксису), так і в новаторських тенденціях (драматизація сюжету, жанрово-стильові і міжмистецькі перехрещення, ускладнена асоціативність, емоційно-мислительна поліфонія поетичного тексту).

Художній світ І. Драча відкритий до нових тематичних і проблемних площин, характеризується зверненням до документальності, фрагментарної побудови дії, уведенням у структуру

твору публіцистичного тону, елементів полемічності й інтертекстуальних зв'язків, що значно розширює змістові та естетичні горизонти його поезії.

Серед жанротвірних чинників у творчості І. Драча помітними є умовність зображення, поліфункціональність символічних структур, поєднання реалістичного й фантастичного начал, використання поетичних передмов, вставних фрагментів, ремарок, риторичних і нериторичних монологів, афористичність висловлювання. Важливе місце посідає й документальний матеріал, новелістичність композицій окремих частин, художнє моделювання наукових проблем, що забезпечує багатовимірність і інтелектуальну насиченість його творчості.

Завдяки своїй інтелектуально-рефлексивній основі, що гармонійно поєднувалася з емоційністю та вибуховою образністю, твори І. Драча стали чутливим відображенням суперечностей доби. У них чітко артикульовано зіткнення антропоцентричного світогляду, репрезентованого найкращими зразками гуманістичної традиції, із тенденціями технократизму. Останній, хоч і осмислений поетом крізь призму людини-творця, а не бездумного «гвинтика» механізму, усе ж постає опозиційним до духовної природи людини, оскільки спрямовує особистість на матеріальні, а не духовні орієнтири [70, с. 134].

Отже, художня спадщина І. Драча вирізняється майстерним використанням широкого спектра художніх прийомів. Серед них – своєрідні пародійні інтерпретації наукових проблем, зумовлених впливом науково-технічної революції, а також розгалужена система символічних образів. Важливу роль у поетиці митця відіграють і фольклорні елементи, що набувають нового змістового наповнення в контексті модерної тематики.

Твори класика української літератури демонструють нове художнє осмислення проблем, породжених постіндустріальним

суспільством. Водночас його головним здобутком є здатність «пропустити» багатопланову проблематику нової епохи крізь призму індивідуалізованих людських доль, через внутрішній світ персонажів, їхні складні духовні переживання та роздуми над власним існуванням, попри певну «прозорість» авторського задуму, про яку інколи згадують дослідники.

Мова І. Драча також відзначається афористичністю: «У кожного з нас вчитель є, читачу, / Усі ми – тільки учні й вчителі» («Дума про Вчителя») [24, с. 122]. Бути добрим, не добреньким, / Бути в мудрості добрим – / Це найважче на світі покликання. / Особливий талант – дитині. / Нескінченне терпіння – дитині. / Пожертвувати життя – для дитини. («Дума про Вчителя») [25, с. 216]. Болять майбутнім, школо, твої груди – / Нехай святиться твій простий поріг! / Це вчителі, найкращі наші люди, / Готують старт для всіх крутих доріг («Дума про Вчителя») [25, с. 235]. Я кам'яна. І хочу я на камені / Збирати свої крила переламані («Соловейко-Сольвейг») [25, с. 291]. Та ми поети / В більшості своїй / Серед інших оригінальних ознак / Маємо здатність ставати / Коли вогнем, / Коли димом («Зоря і смерть Пабло Неруди») [25, с. 355].

Під час читання творів І. Драча відчувається потужна лірична течія, що пронизує їхню поетичну структуру. Митець вибудовує складну суб'єктну організацію тексту, у межах якої взаємодіють ліричний герой, ліричний персонаж та авторське «я». Така багатшарова суб'єктність визначає специфіку художнього моделювання авторських творів та сприяє формуванню їхньої жанрової індивідуальності.

У поетичних творах І. Драч активно використовує низку жанрових прийомів, пов'язаних із часовою організацією тексту. Зокрема, йдеться про застосування часових зміщень – пролепсисів (забігання в майбутнє) та аналепсисів (повернення у минуле), що істотно

розширюють семантичний простір творів. За допомогою цих модерних наративних технік письменник моделює майбутні життєві перспективи персонажів, одночасно конкретизуючи їхній характер, минуле та теперішнє, вибудовуючи багатовимірну часову структуру твору.

Одним із важливих новаторських прийомів у сфері композиції є колажність, коли на основний сюжетний каркас накладаються різномірні мотиви, що утворюють специфічну, нетипову модель художнього світу. Задля цього наратор активно застосовує монологи персонажів, що реалізуються як рольова або персонажна оповідь, а також використовує складні суб'єктні форми типу «я – ти», «я – ми».

Поетичний стиль Драча вирізняється особливою «різномузичністю», тобто багатотональністю та поліфонічністю звучання, які формують унікальну ритміко-інтонаційну організацію його ліро-епічних творів.

Отже, поетика творів І. Драча вирізняється багатозаровою, національно маркованою метафориною, виразною налаштованістю на духовний максималізм, високим ступенем емоційної напруги та екстатичності, образною діалектичністю й конкретною візуальною виразністю. Авторська свідомість реалізується не лише у прямій суб'єктній формі, а й у позасуб'єктних структурних компонентах: жанрі, конфлікті, пафосі і стилі [29].

Суб'єктна організація творів поета відзначається посиленням ролі фразеологічної перспективи, появою міжродових синтетичних утворень, активним застосуванням прийому колажності та умовності дії. У текстах широко використовуються символічні образи, елементи травестійності, інтелектуально зумовлені конфлікти ідей та інші поетичні техніки, що формують складну й багатовимірну естетичну структуру його ліро-епічної творчості.

Таким чином, можемо виокремити засадничі риси творчого методу українського поета І. Драча:

- поєднання філософської рефлексії з емоційною напругою;
- використання фольклорних символів, пісенних інтонацій, образів природи;
- паралельне впровадження експериментальних форм, колажності, фрагментарності, інтелектуальної метафорики;
- часте використання оксюморонів, антитез, метафоричних зіставлень;
- комбінування елементів різних стильових реєстрів;
- здатність створювати ефект «вибухового образу», який стає осередком надзвичайної емоційної напруженості твору;
- поліфонічна організацію тексту, що включає множинність голосів – автора, ліричного героя, персонажа;
- філософічність творів (осмислення глобальних цивілізаційних процесів, гуманістичних цінностей у контексті нової доби);
- інтертекстуальність;
- поєднання реалістичних і фантастичних елементів;
- багатофункціональність символіки;
- глибина психологічного моделювання характерів персонажів;
- зображення образів через багатосарову асоціативність;
- фрагментарність художнього простору.

Висновки до розділу 1

Аналіз ключових понять дослідження виявив, що ліро-епос – це складна синтетична форма, що об'єднує риси лірики й епосу на рівні структури, композиції, образної системи та наративної організації. Такий тип художності є ключовим для європейської та української літератури, оскільки він дозволяє зберігати епічну масштабність з одного боку та ліричну психологічну глибину – з іншого. Ліро-епічні твори мають особливу здатність виражати не лише подію, а й стан душі, не лише історію, а й її

переживання. Саме ця синтетичність й робить даний проміжний рід літератури важливим і перспективним об'єктом сучасних літературознавчих студій.

Серед низки ліро-епічних жанрів балада є одним із найпопулярніших в українській та світовій літературах. Вона характеризується епічною безсторонністю відтворення дійсності, сюжетністю малюнків, психологізмом, наявністю морально-дидактичних узагальнень. Історична та соціальна дійсність відтворюється через особисті драми й трагедії її рядових учасників, зрідка історичних діячів. Тематами та об'єктами баладного зображення є передусім драматичне й трагічне, що виходить за норму або недопустиме з погляду народної етики (нечувана жорстокість, злочинства, насильства, вбивства тощо).

Крім того, основними жанроутворювальними особливостями балади як ліро-епічного жанру є: драматичний, напружений, часто трагічний сюжет; лаконізм і фрагментарність викладу; наявність конфлікту та кульмінаційного ядра; психологічна заостреність; домінування трагізму; композиційна стрункість; поєднання пісенної природи з літературною обробкою; баланс між подієвістю і емоційним переживанням; дидактичність.

І. Драч є одним із найвідоміших українських митців, творча спадщина якого сформувалася на перетині декількох ключових домінант: інтелектуалізованого художнього мислення; новаторської образності; синтезу традиційного і модерного; поєднання філософичності з експресією; символізму, контрастності й поліфінічності форми.

РОЗДІЛ 2. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ЖАНРУ БАЛАДИ У ТВОРЧОСТІ І. ДРАЧА

2.1. Жанрово-стильові особливості балад І. Драча

Творчість Івана Драча – провідного репрезентанта шістдесятницького ренесансу стає однією з найяскравіших спроб переосмислення поетичного слова в координатах модерної культури другої половини ХХ століття. Жанр балади відіграє домінуючу роль у поетичному доробку класика і формує якісно нову парадигму української ліро-епічної поезії.

Балади І. Драча – синкретичні, інтелектуально насичені, жанрово й поетично експериментальні твори, в яких відбувається вдалий синтез фольклорних структур, барокової метафоричності, техногенних образів, екзистенційних роздумів і філософсько-етичних проблем.

«Поетична драматургія» українського митця (термін М. Ільницького), у якій баладність функціонує як специфічний стан художньої свідомості, забезпечує підґрунтя для формування авторської концепції баладного осмислення сучасності. Інтегруючи ознаки ліро-епосу й драматичного роду, балада як міжродове жанрове утворення, завдяки своїй композиційно-смісловій природі, надає шістдесятникам, у тому числі й І. Драчу, можливість моделювати життєвий простір одночасно на трьох рівнях: подієвому, психологічному та драматично-екзистенційному. При цьому конфліктний потенціал балади виявляється через своєрідне «переломлення» трагізму звичного повсякдення.

Письменник використовує різні жанрові різновиди балади:
-філософські балади – твори, в яких автор розмірковує над низкою важливих філософських питань: сенс життя, місце і призначення людини на землі, роль поета в світі, мистецьке натхнення та сутність

поезії, духовність і моральність. Митець актуалізує екзистенційну проблематику, зосереджуючи увагу на зв'язку між індивідуальним пошуком та високими духовностями. До цієї групи належать такі балади: «Балада про соняшник», «Балада небувалого літа», «Балада про дівчину і сонце», «Балада про вузлики».

- соціально-побутові балади, які деконструють межу між високим і повсякденним, підкреслюють поетичність звичайного життя. Через зіставлення реалістичної ситуації та метафоричного переосмислення митець досягає ефекту «піднесених буднів». Дану групу балад репрезентують твори: «Балада про кібернетичний собор», «Балада про друге серце», «Балада про серце», «Балада про неголеного лісоруба», «Балада про матір».

- міфологічні або фантастичні балади – твори, в яких поет використовує міфологеми, фантастичні образи та метафоричні структури з метою інтерпретації реальних соціальних, культурних й моральних процесів. До таких творів належать: «Балада про рушник із райдуги», «Балада про вогонь», «Балада про далеку планету», «Балада про Кармелюка», «Балада про електронну бабусю» [29].

Розглянемо більш детально стильові особливості балад І. Драча. Баладна традиція, що в українській літературі бере початок від народнопісенної спадщини та романтичної доби, в І. Драча зазнає принципової модернізації.

Музичність поетичного мислення П. Тичини, активний гуманістичний імператив творчості М. Рильського, віртуозна робота зі словом, властива М. Йогансену, натурфілософська напруга поезії Б.-І. Антонича, вибухова метафоричність А. Вознесенського, масштабність людського образу у В. Вітмена, неоромантичний космізм П. Неруди та Ф. Гарсія Лорки, розмовна ритміка й тональність індійської поезії Р. Тагора – це ті художні домінанти, що були інтегровані в структуру вільновіршових балад І. Драча. Вони утворили своєрідний комплекс,

який було названо поняттям «інтеркультурність». Відповідно поет не лише вплітав у власний наратив лейтмотиви творчості названих митців, інтерпретуючи їх крізь призму індивідуального світогляду, а й трансформував ці імена у своєрідні символічні культурні коди, що позначають етапи й орієнтири світової мистецької традиції.

Баладні твори І. Драча стають полем інтелектуального пошуку, жанровим простором для художньої рефлексії над долею людини в умовах технократичної цивілізації, де «людина і механізм» починають утворювати новий тип онтологічної напруги. Саме тому вони репрезентують своєрідну «конфліктологію душі», де соціальні, етичні й філософські проблеми набувають художньої експресії.

Інтелектуальний струмінь є однією з найхарактерніших рис поетичної системи майстра. Поет послідовно прагне подолати лінійність фабули, перетворивши баладу на простір мисленнєвого експерименту. Його твори позначені філософською насиченістю, раціоналістичними конструкціями й символічною насиченістю. М. Ільницький слушно зауважував, що І. Драч – «поет сучасної теми і сучасного сприйняття», для якого інтелектуальна метафора стає основою світоопису [30, с. 56].

Балади митця часто функціонують як моделі мислення, а не лише як естетичні тексти. Поет не просто оповідає історію, а конструє інтелектуальний парадокс, який вимагає активної роботи свідомості читача. Наприклад, у «Баладі про кібернетичний собор» наявний унікальний приклад взаємодії техногенного й духовного начала. Традиційно сакральний образ собору набуває ознак модерної цивілізації, трансформуючись у складну культурну метафору.

У баладі присутнє постійне зіткнення темпоральних кодів: минуле і майбутнє «перетікають» одне в одне, утворюючи простір інтелектуального діалогу між традицією та технологічною добою. Саме

тому поет уникає моралізаторства й обирає тонку іронію, яка дозволяє зняти конфлікт між історією й модерністю.

На відміну від традиційних моделей баладного дискурсу, І. Драч вибудовує поетичний світ у площині інвертованих понять: центральним об'єктом естетизації в нього стає героїка повсякдення. Поет наділяє звичні, буденні речі особливою художньою епічністю, тим самим підносячи їх до рівня значущих символів. Такий спосіб трактування атрибутики щоденного життя виявляє не лише глибоку пошану до простоти людського існування, а й прагнення виявити приховану смислову наповненість буденного, наділити профанний світ сакральними вимірами та екзистенційною цінністю [37, с. 21].

Ідейна настанова нерідко зумовлює і специфічний тип сюжетотворення, що базується на локальному, взятому з реальності епізоді, який у процесі художнього осмислення трансформується в тему-узагальнення. Таке «новелістичне» наповнення балад формує особливі наративні моделі, у межах яких баладна рамкова структура акцентує «збирання» в одному сугестивному полі різнорідних елементів, зокрема інтеграцію у тканину тексту фрагментів інших жанрових форм. Саме балада-розповідь дозволяє узгодити бунтівну, образно вибухову уяву поета з уважним, майже документально точним поглядом на повсякденні реалії.

Через актуалізовані чесноти, закладені в образах звичайних тіток і дядьків, на яких, власне, й тримається суспільне буття та абстрактні життєві концепти виживання у непростих історичних умовах («Балада про дядька Гордія», «Балада про дядька Зінька», «Городня балада», «Балада про двох коней», «Балада золотої цибулі», «Балада про вузлики», «Балада про бляху», «Балада банальна з банальних»), твориться своєрідна містерія дебаналізації художньої свідомості. Відповідно балади І. Драча «позначені не тільки цікавим синтезом

індивідуального і фольклорного, а й сміливим розвитком літературної традиції» [45].

За влучним спостереженням М. Жулинського, «на поетичному прапорі Івана Драча яскраво палахкотіло сліпучо-сонячне “Метафора”» [63]. Естетична природа метафорики у баладах поета ґрунтується на ефекті загадковості зображуваного об’єкта, що породжує розгалужені асоціативні ряди, до яких органічно залучаються й інтеркультурні смисли.

Письменник влучно застосовує різні, ідейно-важливі хронотопи. Так серед найбільш вживаних у всій своїй багатозначності інтерпретується хронотоп дому. Його символічне потрактування вибудовується на традиційній уяві про дім як сакралізований простір, що виконує функцію оберегу. Дім постає «замкненим священним простором», у межах якого людина знаходить прихисток від життєвих загроз і хаотичних зовнішніх обставин.

Емоційна напруга, характерна для ліро-епічної оповіді, посилюється в тих моментах, коли персонаж чи оповідач здійснює своєрідну самоідентифікацію з домом та оточуючими його речами. Такий механізм формування образу дому виразно простежується у «Баладі про дядька Гордія». Інтер’єр селянської хати постає в імпресіоністично-орнаментальній стилістиці, що перегукується з художньою манерою Марка Черемшини, зокрема з новелою «Святий Миколай у гарті». Використання вільновіршової форми посилює експресіоністичне звучання оповіді, споріднене з поетикою Василя Стефаника:

Поруч з темінню став на порозі,

І світла пучок веде мене в хату...[25, с. 99].

У баладах поет своєрідно поєднує два паралельні часопросторові коди – минуле й майбутнє. Ці часові пласти, перехресшуючись, немовби взаємно перетікають один в одного, утворюючи єдиний, на

перший погляд парадоксальний, художній образ. Яскравим прикладом такого поєднання є «Балада про кібернетичний собор», в якій автор звертається до іронії як до продуктивного художнього прийому, що дозволяє гармонізувати напруження між двома часовими регістрами.

Саме іронія виступає тим художнім засобом, який урівноважує подекуди провокативне поєднання атрибутики модерної доби з реаліями епох, що остаточно відійшли в історію, запобігаючи виникненню конфлікту між минулим, сучасним і майбутнім. Цю гармонізацію суттєво підсилює й каскад інтелектуально наснажених образів, новаторськи вмонтованих у композиційну й смислову структуру творів І. Драча, зокрема в таких текстах, як «Балада про генеалогію» та «Балада про кібернетичний собор» [3, с. 177].

Поєднання елементів розмовно-просторічної лексики, що забезпечує семантичну автентичність і правдивість зображуваного буття, з лексикою літературною, інтелектуалізованою, насиченою афористичними висловами, формує своєрідний синкретичний мовний комплекс. Такий мовностильовий симбіоз водночас занурює читача в «реальну реальність» і підносить його до рівня глобальної цивілізаційної культури, створюючи ефект співучасті в творенні «нового світу». Саме досягнення подібної художньої правдивості й відповідності життєвому досвіду І. Драча, як й інші шістдесятники, вважав своїм провідним естетичним завданням.

Узагальнимо жанрові особливості балад І. Драча (див. табл.1)

Табл. 1

Узагальнення жанрових особливостей балад І. Драча

<i>Характеристика</i>	<i>Прояв у баладах</i>
Модернізація жанру	Символізм, метафоризм, інтелектуалізація
Психологізм	Герой часто переживає

	внутрішній перелом
Соціальність	Аналіз місця і ролі людини в суспільстві, її моральний вибір
Фольклорність	Мотиви перетворення, символи стихій, персоніфікація
Кінематографічність	Динамічні образи, монтажність, різкі переходи
Міфопоетичність	Розширення приватного досвіду до архетипного

Можемо зробити висновок, що балади І. Драча в українській літературі постають як унікальний модернізований різновид ліро-епічного жанру, що поєднує традиційну фольклорно-романтичну основу з естетикою інтелектуалізму шістдесятницької доби. Митець суттєво оновлює поетичну структуру даного жанру, наповнюючи її філософською рефлексією, техногенними образами, інтеркультурними кодами й експресивною метафорикою. У його поезиці балада функціонує не лише як форма наративу, а як цілісний спосіб інтерпретації сучасності, що дозволяє моделювати людину в координатах духовного, соціального та екзистенційного досвіду.

Багатожанровість балад І. Драча – від філософських до соціально-побутових і фантастично-міфологічних – засвідчує їхній експериментальний характер і широкий діапазон художніх функцій. Поет послідовно долає традиційну сюжетну лінійність, перетворюючи баладні тексти на простір інтелектуального парадоксу, де взаємодіють минуле й майбутнє, сакральне й техногенне, буденне й екзистенційне. Водночас письменник зберігає глибинні жанрові ознаки балади – драматизм, конфліктність, психологічну напругу, проте наділяє їх сучасним світоглядним змістом.

Суттєвими рисами їх стилістики є метафорична вибуховість, монтажність образів, домінування інтелектуальної метафори, а також

синкретичний мовний лад, у якому поєднуються розмовно-побутові інтонації й високий культурний дискурс. Через такі поетичні рішення митець створює естетику «героїки повсякдення», виявляючи глибинну значущість буденного світу й утверджуючи високий гуманістичний сенс людського буття [59].

Отже, балади І. Драча становлять якісно новий етап в українській ліро-епічній традиції, оскільки поєднують модернізацію жанру з утриманням його архетипної сутності. Вони формують цілісну художню систему, яка розкриває складність духовного, соціального й культурного досвіду людини другої половини ХХ століття.

2.2. Інтелектуальні, філософські й морально-етичні аспекти в тематиці й проблематиці балад митця

Жанр балади посідає помітне місце у творчому доробку І. Драча. Відомо, що до цього жанру активно зверталися українські поети-романтики, зосереджуючи увагу насамперед на психоемоційних станах індивіда, поставленого в умови драматичної дійсності. Усвідомлення «шістдесятниками» трагізму людського існування в тоталітарному суспільстві, їх неприйняття нав'язаної реальності та протест проти системи у цьому аспекті виявлялися співзвучними естетичним настановам романтичної поезії. Балади митця, в яких він звертався до внутрішнього світу пересічної особи та її повсякденних проблем, постають виразним художнім виявом опозиційності до офіційної літератури соцреалістичного зразка, позначеної псевдопафосом і штучним героїзмом.

Балада – жанр, який у письменника перетворюється на інтелектуальну модель мислення, поєднуючи ознаки ліро-епосу, драматургії та філософського есе. У баладних текстах поета формується нова система художньої рефлексії, де метафоричне

мислення поєднується з глибинними морально-етичними питаннями, техногенними образами доби та екзистенційною проблематикою. Саме тому аналіз балад І. Драча дає можливість осягнути широту його поетичного світогляду, побачити непересічність його естетичних і філософських пошуків, а також визначити місце творця в українській інтелектуальній традиції другої половини ХХ століття.

Однією з найбільш виразних рис поезики автора є інтелектуалізація, яку дослідники називають «домінантною силою його словотворення». На відміну від класичної балади з її сюжетною лінійністю та чіткою фабулою, його твори здебільшого функціонують як інтелектуальні моделі, у яких відбувається осмислення технічного прогресу, культурних трансформацій та смислотворчих механізмів сучасної людини. Прикладом такого твору є «Балада про кібернетичний собор». За жанром – це балада, яка поєднує в собі характерні ознаки лірики та деяких різновидів епічних творів (легенди і народної оповіді). Твір має три частини і побудований як лінійне оповідання з кульмінацією і моральним апофеозом. Автор розповідає про виникнення «кібернетичного собору», реакції людей на цю подію, наслідки його. Він пише:

«Білий собор

В білій піні заляк.

Дрижить білостінний

Собор-переляк.

Фризи дрижать.

Фрески дрижать.

Фронтони притворів

Хвилясто біжать...» [24, с. 86].

Поет наголошує на тому, що технократичне піднесення, тотальний контроль влади, політичної ідеології над усіма сферами людського життя направлено проти особистості, давніх традицій, духовності. Відбувається, таким чином, повне знецінення моральності, усвідомлення важливої ролі

архітектурних пам'яток. Авторський твір звучить як певна пересторога щодо зникнення автономії особистості, культурної пам'яті народу, заміни священних засад реплікованими машинами.

Щоб розкрити ідею твору, автор використовує культурні алюзії на християнську символіку: собор, молитва, ікона. Такі інтертекстуальні деталі контрастують із секулярними технологічними поняттями: кібермашина, перфокарта, перфострічка. Його турбують надзвичайні швидкісні зміни, які відбуваються в суспільстві, але, натомість, позбавляють можливості людину жити, отримувати насолоду від буденних речей:

*Катуйся вічно,
Кібернетично,
Покутуй нічно,
Самокритично,
Як на подушку
З шкляної вати
Святий Миколай
Сяде програмувати
Буде тут борсатись
З цифрами досита,
З Норбером Вінером
Радитись досвіта [24, 87].*

Тут взаємодіють два часові коди – історичний (традиційна сакральна архітектура) та технологічний (електронна структура). Такий синтез демонструє інтелектуальний парадокс: у добу техніки людина не стільки віддаляється від духовного, скільки створює нові форми сакральності.

Інтелектуалізація проявляється і в монтажній побудові тексту. Образи подаються фрагментарно, немов у кінематографічному монтажі: поєднання крупних і загальних «кадрів» створює ефект динамічного мисленнєвого руху. У цьому спорідненість І. Драча з

модерністськими традиціями Ф. Г. Лорки, Б. І. Антонича, інтертекстуальні коди яких поет вміло інтегрує у власний художній простір.

Отже, «Балада про кібернетичний собор» – це художній синтез баладної традиції з актуальними проблемами технокультурної епохи. Твір працює на кількох рівнях: наративному (легенда), семантичному (метафора собору), соціокритичному (застереження проти деформації людської природи під тиском систем) і етичному (питання сакрального, пам'яті, відповідальності). Автор змушує реципієнтів задуматися над наслідками прогресу [26].

Для І. Драча характерна естетизація буденного, яка перетворює звичайні речі на джерело етичних смислів. У низці балад («Балада про дядька Гордія», «Балада про дядька Зінька», «Балада банальна з банальних», «Балада про батька», «Балада про скипень», «Балада про бляху», «Балада про вузлики» та інші) автор показує, що моральні чесноти виявляються не в екстраординарних ситуаціях, а в щоденній праці, у скромній гідності «маленької людини». У них повноцінно звучить тема синівської вдячності рідному народові, неоплатного боргу і «провини безневинної» перед забутими долями, непоміченими, незігрітими вдячністю держави сільськими трудівниками.

Проаналізуємо більш детально «Баладу про дядька Гордія» – твір, який має тісний зв'язок із 1960-1970 роками, коли тема особистого й громадського збереження традицій й модернізації була надзвичайно актуальною. У центрі балади – постать дядька Гордія, звичайного селянина, який тяжко працює на землі. Про це свідчить деталь, на якій наголошує автор: «спить трактор надворі, накритий дощами і тишею» [25, с. 311]. Інтер'єр теж є прямою вказівкою на непросте життя пересічної людини: «чорний стіл», «чарка перваку», «підвішений чорний містичний цап», «тхне звітраним духом козиним», «духом твердим, часниковим, солодким».

І. Драч, використовуючи засоби художньої виразності, змальовує змореного, натрудженого, напруженого від життєвих проблем простого чоловіка:

«...в пошерхлі запечені губи

Під нігтями – чорні окрилля мастила.

Під серцем щемка і смутна безвихідь

Безпомічного вернибуда мужчини» [25, с. 312].

Його життя – це чергування різних подій, які стають причиною песимістичних роздумів героя, усвідомлення життєвої невизначеності, швидкоплинності і втрати важливих людей. Так, «позавчора Горпина пішла на цвинтар, на місячні перехрестя», «спить вагітна дочка його, розкинувши зморені руки до Казахстану» [25, с. 312].

Дядько розуміє, що життєву правду потрібно шукати все свідоме життя, прагнути добитися правди та досягнути успіху. Натомість авторська думка звучить песимістично:

Йдеш так до правди по суті життя,

Облетений кілометрами філософій,

Райдугами симфоній і місячних інтегралів.

Іноді тільки буваєш на відстані серця.

Від тієї, єдино озонної Правди [25, с. 312].

Події побудовані так, щоб через події з життя дядька висвітлити важливі для автора проблеми – конфлікт традиції і новизни, особистої совісті й суспільних очікувань, тонку межу між побутовим і сакральним. Автор зачіпає низку важливих проблем, які акумулюють до сучасних йому реалій: людська гідність, пам'ять і традиції, відповідальність за себе і власні вчинки, місце людини в соціумі, долі, випадковості, людської свободи.

У творі образ хати, розгорнутий в імпресіоністично-орнаментальній манері, стає символом дому як священного простору, а сам герой уособлює не епічного лицаря, а пересічну людину, чия

моральна стійкість є справжнім подвигом. Ліричний герой говорить: «хата дихає теплом», надаючи матеріальному предметові етичного виміру.

Отже, «Балада про дядька Гордія» – типовий для І. Драча приклад поетичної балади, яка через простий людський образ розгортає складні морально-філософські проблеми. Твір поєднує елементи фольклору й модерної іронії.

Вагомий інтеркультурний потенціал простежується у вільновіршових баладах І. Драча, у підтекстовій площині яких розкривається тема «таємниць поетичної творчості». Це розкриття здійснюється шляхом зіставлення природного світу з людським, а також через порівняння праці поета та діяльності літературного критика. Одним із показових творів, у яких поет концептуально опрацьовує цю проблематику, є «Балада про скипень». Вона належить до філософсько-побутових творів, у яких майстерно поєднано фольклорно-побутові образи з філософсько-етичними роздумами. Назва твору є парадоксальною та антиномічною: «скипень», тобто лютий, сильний мороз, – явище максимально буденне, побутове і звичне. Але в І. Драча таке явище стає символом моральної напруги, духовного очищення і внутрішньої енергії життя, метафорою неоднозначних, інколи різко полярних критичних суджень щодо художніх творів.

Композиція твору побудована на динамічному зіткненні повсякденної дії та внутрішнього духовного змісту, який ця дія виявляє. Митець розпочинає оповідь з опису відомого явища природи – лютого морозу:

*«Скипень – пекучий мороз, аж кипить,
Аж скипавться біле молоко снігу
В білому задубілому казані зими...
Такий собі скипень кипів над містом,
Таке хурделило, таке висвистувало,
Поки вляглося, поки перекипіло» [25, с. 315].*

Натомість йому протиставляються епізоди життєвих випробувань ліричного героя – самого автора: жорстка цензура творів, безпідставні напади критиків, звинувачення митця:

*Так тоді молотили мою житню душу
Критичними ціпами завзяті молотники –
Ціпилина кислицева, а ув'язь залізна,
Як попарив критик ціпом – шкіронька облізла [25, с. 315].*

Мороз – «скиплючий», «білий» – стає символом нищівної критики й духовних потрясінь. Поет проводить паралель між природним явищем і взаємодією митця з культурним середовищем: творчість не може існувати поза випробуваннями, а холод критики загартовує слово.

Автор наголошує на тому, що, переживши трагічні моменти, він став сильнішим, значно витривалішим і адаптованим до життєвих реалій. Він подякував «морозові-скипневі», «кислицевій ціпилині» і «залізній уяві», які дали можливість побачити «райдугу зимою» і «...спалахнути райдугою».

«Балада про скипень» – один із тих творів І. Драча, що яскраво репрезентують його поетичну інноваційність. Модернізуючи жанр балади, поет перетворює повсякденний предмет на символ глибинних духовних процесів. Скипень тут – метафора життя, моральної відповідальності, духовного самооновлення і внутрішньої енергії людини. Твір поєднує інтелектуальний зміст, філософську насиченість та етичні доміанти, що робить його цінним матеріалом для аналізу художнього мислення самого автора та ширшої шістдесятницької парадигми.

Однією із важливих тем у поетичній спадщині І. Драча є тема поетичного покликання, яку він розкрив у традиційному баладному жанрі, надавши йому нових рис. М. Ткачук у зв'язку із цим відзначив: «І. Драч реформував жанр балади, відкинувши традиційні легендарно-історичні, героїчні й фантастичні її атрибути, але залишивши ліро-епічну структуру, напружений сюжет» [69, с. 17].

«Балада про соняшник» є своєрідною мистецькою візитівкою І. Драча і його поетичним кредо. У ній він постав перед читачем як новатор, що прагне модернізувати традиційний фольклорний жанр. Оригінальність твору відзначив свого часу П. Тичина: «Цей твір цікавий... По-перше, тема обдарованості й таланту подана цілком по-новому... По-друге: розв'язання теми цілком своє, а не традиційне...» [70, с. 55].

За жанром – це балада, яка має ознаки притчі, медитації та невеликої поеми. Їй притаманні баладні елементи фантастики (зокрема, олюднення образів соняшника й сонця, їх «одивнення» за рахунок навмисного заземлення, спрощення), особливий драматизм (адже справжнє потрясіння переживає химерний персонаж із зеленими руками й ногами від дивовижного видива – сонця на велосипеді).

Твір складається з 2-х частин – притчової (живе соняшник; своєю поведінкою нагадує звичайного хлопця, який бігає наввипередки, рве груші-гнилиці, купається коло млина, стріляє горобців із рогатки; різниться від хлопця тим, що має шорстке тіло; одного разу, купаючись, соняшник побачив сонце «у червоній сорочці на випуск», що їхало на велосипеді; соняшник просить сонце покатати його на велосипеді) й роз'яснювальної («Поезіє, сонце моє оранжеве! / Щомиті якийсь хлопчисько / Відкриває тебе для себе, / Щоб стати навіки соняшником») [25, с. 317].

Далі митець моделює побутову ситуацію: виявляється, то хлопчику назустріч їхав чоловік на велосипеді. Тут спостерігаємо прийом контражуру: коли дивитися на об'єкт проти яскравого сонця, то через засліплення ми той предмет або зовсім не бачимо, або ж сприймаємо монохромно, помічаємо лише нечіткий силует. Хлопчик зумів у буденному, звичайному побачити красу й захопитися нею – у цьому провідний мотив «Балади про соняшник». Побутову ситуацію автор моделює через діалог хлопчика з дядьком:

– Дайте покататися, дядьку!

А ні, то візьміть хоч на раму.

Дядьку, хіба вам шкода?! [25, с. 317].

Досить незвичним був опис соняшника, який, за задумом автора зазнав метаморфоз і різноманітних пригод. Але це в черговий раз засвідчило те, що поет використав художні особливості фольклорної балади, в якій одним із аспектів є зображення різних перетворень. Відповідно традиційна для української культури рослина набуває властивостей мислячої істоти й перетворюється на символ духовного пошуку.

У творі виокремлюються два ключові художні образи – соняшник та поет. Соняшник постає метафорою пересічної людини, орієнтованої на пошук духовного зростання та внутрішнього просвітлення. Образ поета, у свою чергу, уособлює суб'єкта, який уже досягнув сутність «світла» й виконує функцію його трансляції іншим. Через взаємодію цих образів автор розкриває концепцію руху до «сонця» як процесу пізнання, творчої самореалізації та подолання повсякденної обмеженості.

Оскільки сонце здавна постає універсальним символом тепла, чистоти та життєдайності, його алегоричне осмислення як уособлення поезії є цілком закономірним. У цьому контексті образ соняшника, що корінням міцно тримається землі, а своєю золотою короною тягнеться до світла, набуває особливої семантичної ваги. Подібність форми та кольору соняшника до сонця дозволяє авторові передати ключову ідею: поет повинен прагнути до висот творчості, водночас залишаючись укоріненим у рідному духовно-культурному ґрунті. Автор звертається до поезії такими словами:

«Поезіє, сонце моє оранжеве!

Щомиті якийсь хлопчисько

Відкриває тебе для себе,

Щоб стати навіки соняшником» [25, с. 317].

У «Балада про соняшник» космічний образ сонця набуває статусу морального абсолюту, до якого прагне людська душа. Пошук світла набуває екзистенційного характеру: це пошук власного призначення, боротьба з темрявою повсякденності, сумнівами й обмеженнями. Соняшник, як істота, що тягнеться до світла, в І. Драча стає моделлю екзистенційного вибору: або залишатися «при землі», або ризикнути підняти голову до світу ідей, знання, свободи. Він виступає символом найвищого ступеня метаморфози людської особистості.

Форма діалогу між соняшником і поетом – одна з найпотужніших етичних структур у творчості митця. Поет не виступає авторитетом, який диктує істину; радше він провокує думку, показує шлях, але найважливіше – залишає право вибору за іншим. Така модель спілкування актуалізує етичну позицію самого автора: істинне просвітлення не може бути насильницьким, воно має бути результатом добровільного духовного руху [30].

І. Драч у своїй баладі продемонстрував високу поетичну майстерність і формальну новаторську. Він активно застосовує символіку, метафоричні узагальнення та асоціативні моделі мислення, вибудовуючи розгорнуту метафоричну структуру, принципово відходить від лінійної причинно-наслідкової побудови сюжету, поєднує на перший погляд непок'єднані образні елементи, створює нову, емоційно наснажену образність, що вражає своєю оригінальністю. Значну увагу автор приділяє і версифікаційним експериментам: твір написано верлібром, малопоширеним у тогочасній українській поезії віршем.

Возвеличення добра як найбільш позитивної якості людини, утвердження найкращих характеристик людського характеру: щедрості, чесності, працелюбства – ідея «Балади про вузлики» І. Драча. У центрі твору – образ темної, неграмотної баби Корупчихи, яка все життя прожила

для людей – допомагала їм, розраджувала, «в'язала вузлики» з пиріжками для голодних, перебирала на себе болі й турботи тих, хто до неї йшов:

Хто був голодний – приходив до Корупчихи,

Вона кожного вузликом наділяла.

Хто був холодний – грівся у Корупчихи

І виносив од леї вузлик у пазусі.

Хто був безсовісний, той лишався безсовісним,

А вона кожного вузликом наділяла.

Як насняться мені сни чорнюші –

Прийде Корупчиха, розв'яже вузлик,

Як насняться мені сни солодкі з калиною,

Прийде Корупчиха, зав'яже їх у вузлик [25, с. 42].

Тільки для себе нічого не надбала. Тому й сниться все життя, ліричному героєві балади ця безкорислива жінка, як символ доброти, і її вузлики з пиріжками з калиною здаються йому кращими за їжу казкової «скатерки-самобранки».

Я не вірю у скатерки-самобранки,

Вірю у вузлики баби Корупчихи.

Сам їх бачив, сам їх розв'язував

І зав'язав їх навіки у пам'яті [25, с. 42].

Таким чином, твір побудований в епічній, сюжетній манері, сповнений глибокого філософського змісту, роздумів про добро, совість, безкорисливість і сам смисл життя.

«Балада золотої цибулі» – один із найяскравіших творів І. Драча, балада-метафора, у якій поет поєднує побутове й метафізичне, створюючи складну художню модель осмислення людської духовності. Центральною ідеєю твору є виявлення краси в буденному, у тому, що традиційно не асоціюється з піднесеним або естетичним. Цибуля – продукт праці, повсякденний харч – перетворюється на образ духовного багатства, людської вдячності та шани до коренів, до материзни, праці й життєдайної

енергії землі. Автор називає її по-різному, звеличує: «золотошока богиня», «заплетена німфа», «малесенька баня підземних церковок», «золота фея», «рідна сестра черствого житнього Хліба», «ніжна Лаура якогось кирпатого Петра Петрарки». Відповідно даний образ є багатовимірним:

- побутовий символ – цибуля як проста, буденна рослина, яку вирощує майже кожна українська родина;
- метафора духовної вартості – «золото» не вказує на багатство, а підкреслює внутрішню цінність праці, коріння, пам'яті;
- одухотворення предмета – митець надає цибулі статусу майже сакрального символі, переосмислюючи її як джерело життєвої сили;
- протиставлення офіційному пафосу епохи – замість возвеличення індустріальних чи ідеологічних героїв поет обирає предмет, пов'язаний із народною культурою.

Таким чином, майстер художнього слова руйнує стереотипи про те, що висока поезія повинна зображувати винятково піднесені теми та створювати ідеальні образи. Навпаки, на його думку, «високе» зростає з «низького», з глибин повсякдення.

І. Драч створює нову образність, де простий предмет набуває естетичного звучання. Письменник в алегоричному сенсі описує процес використання цибулі як овочу для приготування їжі:

«Починається золота агонія передсмертного стриптиза:

Вона скидає свою золотаву шубку,

Вона скидає свій золотавий лискучий светр,

Вона скидає свою золотісіньку льолю-лушпинку

І, оголена, біла, плаче од звалтованої цноти,

Вона – золота Цибулінка з маминого городу,

Вона – золота Весталка з храму таємниці Буття,

Зібгана в золотий кулачок переляку...» [25, с. 47].

«Балада золотої цибулі» – це філософсько-ліричний твір, що демонструє новаторську поетику І. Драча. Через образ цибулі поет утверджує

ідею духовної вагомості народних традицій, цінності буденних речей та невігданої краси простого життя. Символ стає ключем до розуміння того, що людська душа живиться не зовнішнім блиском, а глибинними зв'язками з рідною землею та культурою.

Проаналізувавши найбільш відомі баладні твори українського класика можемо визначити їх основну тематику:

- духовність, творчість й мистецьке покликання;
- «маленька людина» та її моральна гідність;
- зв'язок людини з народною традицією, землею, культурною пам'яттю;
- технократизм та загроза людській духовності;
- культура й праця митця.

Ідейний задум балад автор розкриває через низку проблем, які є вираженням його поглядів і переконань. Серед основних виокремлюємо наступні:

- духовний вибір і моральна відповідальність за вчинки;
- знецінення культури й традицій в технократичну добу;
- місце і роль митця в суспільстві;
- конфлікт традицій та модернізації;
- добро, милосердя й етична основа людського життя;

Виходячи з вище викладеного, можемо констатувати, що балади І. Драча є унікальним феноменом сучасної української поезії, де жанр набуває нового функціонального й естетичного змісту. Вони репрезентують:

- інтелектуальний тип художнього мислення, заснований на парадоксі, діалозі темпоральних світів та інтертекстуальному багатоголосі;
- філософську наповненість, що розкриває драму людського буття в технократичну добу;
- морально-етичний максималізм, спрямований на утвердження вартості людини як духовно неповторної істоти;
- новаторську модель балади, у якій переплітаються традиція, модернізм, бароковість і постромантична інтонація;

-інтеркультурність, що виводить українську поезію в широкий світовий контекст.

Таким чином, баладна творчість І. Драча – це не лише художнє явище, а й філософсько-інтелектуальна система, здатна віддзеркалити складні процеси епохи та надати їм нового сенсу в поетичній формі.

Висновки до розділу 2

Аналіз баладної творчості І. Драча дає підстави стверджувати, що саме в цьому жанрі найбільш яскраво виявилася як новаторська природа його поетичного мислення, так і концептуальна цілісність світоглядної моделі митця. Балада у поетиці автора набуває статусу універсального художнього інструмента, здатного синтезувати різномірні елементи (фольклорні традиції, модерністські естетичні механізми, філософські рефлексії та інтелектуальні експерименти) у єдину художню систему, що репрезентує складність духовного й культурного досвіду другої половини ХХ століття.

Поет здійснює принципову модернізацію традиційної баладної форми, наповнюючи її інтелектуальною метафорикою, розширеним художнім хронотопом, багатовимірною символікою та філософсько-етичним потенціалом. На відміну від класичної романо-фольклорної моделі, де домінує чітка фабульна організація, у баладах І. Драча сюжет набуває фрагментарного, монтажного характеру, перетворюючись на структуру мисленнєвого розвитку, що вимагає від читача активного інтерпретаційного залучення. Саме в цій властивості – одночасній присутності наративного та інтелектуально-символічного вимірів – полягає ключова жанрова інновація автора.

У творчій системі митця баладність трансформується у спосіб художнього осягнення сучасності, де головним стає не стільки

відтворення події, скільки моделювання духовного стану людини в умовах соціальних, технокультурних та екзистенційних трансформацій епохи. Саме тому в баладах поєднуються питання технічного прогресу й дегуманізації («Балада про кібернетичний собор»), морально-етичні аспекти повсякденності («Балада про дядька Гордія», «Балада про вузлики»), проблема внутрішнього вибору та особистої відповідальності, а також тема творчого покликання й духовного зростання («Балада про соняшник»). Крізь зіставлення буденного й піднесеного, профанного й сакрального, природного й техногенного І. Драч формує характерну для шістдесятницької естетики «героїку повсякдення», у якій прості речі набувають символічної ваги, а пересічні люди – екзистенційної значущості.

Однією з провідних рис його поезики постає інтелектуалізація художнього мислення. Вона виявляється у створенні текстів-парабол, текстів-проектів, що функціонують як інтелектуальні моделі осмислення дійсності. Інтелектуальна метафора стає камертоном авторської поезики, визначаючи специфіку образної системи, стилістичну динаміку та ідейне наповнення баладного дискурсу. При цьому важливою художньою домінантою є асоціативність і символічна напруга, які дозволяють поетові осмислювати складні соціальні та моральні процеси не через пряме зображення, а через багатопланову метафоричну структуру.

Суттєвим аспектом його творчості є й міжкультурний вимір. У баладах активно функціонують інтертекстуальні коди світової літературної традиції – від Б.-І. Антонича й П. Тичини до Ф. Г. Лорки, П. Неруди, – які не лише розширюють художній контекст творів, а й репрезентують універсальний характер духовних шукань поета. Інтеркультурність у І. Драча не є простим наслідуванням. Вона постає як спосіб інтелектуального діалогу з різними культурами, що дозволяє

авторові створювати концептуально насичені тексти, орієнтовані на широкий світоглядний горизонт.

Важливою жанровою інновацією є також модернізація мовностилістичного рівня балади. Поет вільно поєднує розмовно-побутову лексику з високим культурним дискурсом, створюючи своєрідний синкретичний мовний комплекс. Завдяки верлібровій формі, монтажності зображення й динамічній ритміці балада набуває характеру вільної поетичної медитації, що водночас зберігає традиційну драматургію жанру.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що балади І. Драча становлять якісно новий етап у розвитку української ліро-епічної традиції. Поет не лише зберіг архетипну сутність жанру, а й створив його модерну концепцію, здатну адекватно відображати проблемність сучасності. Вони інтегрують гуманістичний пафос шістдесятництва, екзистенційні мотиви духовного пошуку, соціальну аналітичність і технокультурну рефлексію епохи. У цьому сенсі баладна творчість класика української літератури є цілісною художньою системою, що не лише відображає духовні процеси доби, але й пропонує нові моделі осмислення людини в її складних взаєминах зі світом, історією та власним внутрішнім «я».

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ БАЛАД І. ДРАЧА В 11 КЛАСІ

3. 1. Аналіз навчально-методичних джерел з досліджуваної проблеми

Одним із провідних завдань сучасної шкільної літературної освіти є формування та поступовий розвиток літературної компетентності здобувачів освіти, під якою розуміється здатність здійснювати ґрунтовний аналіз, інтерпретацію та критичне осмислення художніх текстів. Така інтерпретація акцентує увагу на необхідності цілеспрямованого формування компетентностей і конкретизує їх змістові компоненти, що цілком відповідає вимогам наукового стилю викладу.

Укладачі чинних навчальних програм трактують дану дефініцію як «готовність і здатність працювати з текстами різних художньо-естетичних систем, культурно-історичних епох, світоглядних орієнтирів, традицій і стилів: розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача, творити на основі прочитаного власні смисли щодо порушених проблем, висловлювати власну (подеколи критичну) позицію стосовно прочитаного, сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення» [48, с. 6].

У чинних навчальних програмах з української літератури (рівень стандарту і профільний рівень) для 10-11 класів окреслено основну мету вивчення української літератури в школі: «Формування компетентного учня-читача як суб'єкта читацької діяльності, особистісного і читацького саморозвитку» [48, с. 3].

Серед низки конкретних завдань вивчення української літератури цінними для нашого магістерського дослідження є наступні:

- удосконалення вмінь діалогічної взаємодії з текстом, умінь аналізувати й інтерпретувати художній твір; збагачення читацького досвіду, розширення кола читання, вироблення алгоритму прочитання художніх творів різних естетичних систем, напрямів, жанрів, стилів;
- формування культури художнього сприймання, естетичних потреб, смаку, почуттів, читацької культури, установок, мотивів, здатності сприймати художній твір з естетичних позицій, розглядати його в єдності змісту і форми [48, с. 4].

Мета та окреслені завдання літературної освіти реалізуються в процесі опрацювання творів різних родів літератури, зокрема ліро-епосу. Відповідно до чинних нормативних документів, опанування ліро-епічних текстів у шкільній практиці не може зводитися лише до їх формального аналізу. Пріоритетним є заохочення учнів до інтерпретації художнього твору, вироблення самостійних оціночних суджень, а також критичного осмислення авторських ідей та емоційно-образного наповнення тексту. Такий підхід узгоджується з рекомендаціями укладачів навчальних програм, які підкреслюють, що в пам'яті здобувачів освіти найстійкіше зберігаються ті елементи навчального матеріалу, які набувають емоційної забарвленості.

Відповідно, за чинними модельними та навчальними програмами ліро-епічні твори вивчаються, починаючи з шостого класу. Порівняно з іншими родами літератури ліро-епос представлений найменше. Зведену інформацію подано в таблиці 2.

Табл.2

<i>Клас</i>	<i>Жанр</i>	<i>Автор і назва твору</i>
6 клас	Байка	Г. Сковорода «Бджола і Шершень», Л. Глібов «Вовк і Кіт», «Зозуля і півень», М. Годованець «Голуб і Лелека»
	Ліро-епічна поема	М. Вороний «Євшан-зілля»
7 клас	Народна дума	«Дума про Марусю Богуславку»
	Балада	Т. Шевченко «Причинна»
9 клас	Драматична поема	Леся Українка «Бояриня»
10 клас	Поема, драматична поема	І. Франко «Мойсей», Леся Українка «Касандра», П. Тичина «Сковорода»
11 клас	Балада	І. Драч «Балада роду»
	Роман у віршах	Ліна Костенко «Маруся Чурай»

Отже, можемо зробити висновок, що ліро-епос різножанрово і різнотематично представлений у чинних нормативних документах із української літератури, починаючи з базової школи. Крім того, творчість відомих письменників – це репрезентація індивідуального художнього почерку в ліро-епічних жанрах.

З метою цілісного шкільного аналізу ліро-епічних творів укладачі програм звертають особливу увагу на теоретико-літературні поняття, необхідні для роботи з текстами художніх творів. Проаналізувавши запропоновані дефініції (поняття байка, ліро-епічна поема, балада, поема, драматична поема, роман у віршах, народна дума та ін.), можемо узагальнити, що це необхідна основа для розуміння здобувачами освіти специфіки жанрів якраз ліро-епічних творів. Крім того, згадані терміни подаються з врахуванням принципу «від простого – до складного» та з метою узагальнити і поглибити вивчений матеріал раніше.

У старших класах вивчення ліро-епічних творів (І. Франко, Л. Українка, П. Тичина, І. Драч, Л. Костенко) тісно пов'язано з дослідженням їхньої біографії, особливостей творчого методу, особистого внеску в розвиток українського класичного літературного процесу.

Творчість І. Драча за чинними шкільними програмами із української літератури (рівень стандарту і профільний рівень) вивчається в 11 класі протягом 1 години. За програмою рівня стандарту укладачами пропонується нарис життя і творчості митця та аналіз балади «Балада про соняшник»:

-І. Драч. Невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. Переосмислення жанру балади. «балада про соняшник» – поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символічність образів соняшника, сонця [48, с. 34].

Під час ознайомлення з творчою спадщиною учень/учениця: розповідає основне про митця; розкриває його роль у реформуванні жанру балади; аналізує поетичний твір; пояснює власне розуміння образів-символів балади (*предметні компетентності*); розуміє вплив поетичного слова на психічний стан людини та розвиває здатність емоційно, логічно виражати власні думки, виявляє креативне мислення під час аналізу поетичного твору; сприймає й розуміє естетику образного слова, його значення для розвитку естетичного смаку (*ключові компетентності*); усвідомлення ролі мистецтва в житті людини, значення для формування її свідомості та світогляду (*емоційно-ціннісне ставлення*) [48, с. 34].

У програмі з української літератури для 10-11 класів (профільний рівень) укладачі програми пропонують 2 години на вивчення художньої спадщини І. Драча. При цьому вони наголошують на розгляді основних відомостей про поета, сценариста і громадського діяча І. Драча та пропонують для текстуального вивчення два твори: «Балада роду» і

«Крила».

Опануваши програмовий матеріал, старшокласники набудуть низки ключових і предметних компетентностей, задекларованих у програмах, та сформулюють емоційно-ціннісне ставлення:

- *предметні компетентності*: учень/учениця називає факти життєвого і творчого шляху, пояснює громадську позицію митця; аналізує твори, визначає основні жанри, провідні мотиви, художні особливості індивідуального стилю автора;
- *ключові компетентності*: учень/учениця знаходить необхідну інформацію у підручнику й інших друкованих і електронних джерелах, критично осмислює її, виокремлює головну і другорядну; згортає і розгортає текстову інформацію, аналізує, систематизує й узагальнює її, представляє у формі таблиці, схеми тощо і навпаки; визначає межі власного знання і незнання, відрізняє нове знання від уже відомого; висловлює міркування з приводу змісту твору, порушених проблем, проводить аналогії із сучасним життям; визначає роль прочитаного для особистісного і читацького розвитку;
- *емоційно-ціннісне ставлення*: учень/учениця формулює своє ставлення до прочитаних творів.

Зміст програмового матеріалу, присвяченого баладній творчості І. Драча, систематизовано у підручниках з української літератури для 11 класу. У магістерському дослідженні проаналізували навчальні видання, орієнтовані на старшу школу та розроблені відповідно до рівня стандарту та профільного рівня, з урахуванням методичних вимог щодо шкільного аналізу ліро-епічних творів.

У ході аналізу навчальних видань розглядалися такі аспекти:

- відповідність змісту вступних статей і тематичних розділів підручників програмовим вимогам;
- інтеграція біографічного контексту у відображення картини світу митця;

- глибина шкільного аналізу баладних творів відповідно до вимог його проведення;
- наявність завдань різного рівня складності та творчих робіт;
- використання ілюстративного матеріалу в освітньому процесі.

У підручнику з української літератури (за ред. Л. Коваленко) у розділі «Літературне шістдесятництво» пропонується вивчення творчості І. Драча. Матеріал про митця подано під назвою «Новатор поетичного слова», який поділено на дві частини: «Життєвий і творчий шлях», «Аналіз поезій». Автори навчального видання подають коротку інформацію про дату і місце народження поета, виокремлюють ключові події в його житті, наголошують на трагічності перебування митця в тогочасному суспільстві, простежують етапи літературного становлення, згадують перші збірки ліричних творів, розкривають специфіку творчого почерку та новаторство. Детальну увагу приділяють аналізу програмового твору «Баладі про соняшник».

З метою перевірки рівня засвоєння нового теоретичного матеріалу автори у рубриці «Запитання і завдання» подають низку запитань для старшокласників:

- *Поясніть, чому тема має назву «Новатор поетичного слова»?*
- *Назвіть кілька епізодів із біографії митця, які вам запам'яталися найбільше.*
- *Доберіть аргументи до фрази: «Творчість І. Драча має експериментаторський характер» [34, с. 206]*

Рубрика «Домашнє завдання» допоможе учителеві творчо підійти до формулювання домашнього завдання, орієнтуючись на рівень літературної підготовки здобувачів освіти, рівень їхніх навчальних досягнень. Так, наприклад, автори пропонують такі варіанти домашніх завдань:

- *Проаналізуйте твір «Балада про соняшник» Дослідіть символіку кольорів у ньому.*

- *Прочитайте інші балади І. Драча й напишіть про одну з них відгук у робочому зошиті [34, с. 206].*

Пізнавальним і корисним щодо вивчення творчого спадку І. Драча є підручник з української літератури для 11 класу рівень стандарту (за ред. А. Фасолі). Так у рубриці «Літературне шістдесятництво» автори видання детально аналізують художню творчість І. Драча. Цікавими є рубрики «Знайомство здалеку і зблизька», «Читацькі діалоги», «Культурно-мистецький контекст», «Читацьке дозвілля», «Ваші читацькі проєкти», в яких різнобічно розкрито творчий геній українського поета-шістдесятника, репрезентовано цікавий, багатий і неповторний художній поетичний світ поета, представлено його як особистість.

Низка запитань і завдань, що вміщені в розділі, складають практичний інструментарій, що допомагає, на нашу думку, вести конструктивний «діалог» із твором, і націлює здобувачів освіти на формування вмінь шкільного аналізу ліро-епічних творів. Візьмемо декілька для прикладу:

- *У чому простежується творче новаторство І. Драча?*
- *Чому, на ваш погляд, сонце в поезії І. Драча їде не на колісниці, а на велосипеді? Що поет прагнув цим передати?*
- *Які художні засоби увиразнюють «Баладу про соняшник»? Наведіть приклади [74, с. 177].*

Інтерактивність підручника засвідчують завдання, пропоновані його авторами здобувачам освіти. Досліджуючи царину баладного твору І. Драча, старшокласники мають можливість скористатися інформацією, «схованою» в QR-коді, і подумати над відповіддю на низку запитань: «Що вас зацікавило в особі поета?», «Які риси його вдачі імпонують вам найбільше? Чому», «підготуйте коротке повідомлення про життєвий шлях І. Драча» [74, с. 174].

Узагальнити вивчений теоретичний матеріал і творчо застосувати набуті знання здобувачі освіти мають можливість, готуючи мультимедійну презентацію про використання образу соняшника представниками різних видів мистецтва.

На тонких знавців, сміливих відкривачів-першопрохідців розрахований підручник із української літератури для 11 класу під загальною редакцією О. Слоньовської. У ньому автори розкривають життєвий і творчий шлях І. Драча у тісному взаємозв'язку з творчістю шістдесятників. Аналізуючи творчий доробок класика, укладачі акцентують увагу на ідейному спрямуванні його творів, обґрунтовують низку актуальних проблем, які розкриваються в програмових творах автора. Ґрунтовно проаналізовано баладу «Балада про соняшник», визначено домінантні риси авторського почерку: історіософічність, симфонічність, наявність символіки, антитези, риторичних запитань.

Краще зрозуміти навчальний матеріал, що стосується творчості І. Драча, здобувачам освіти допоможе рубрика «Діалог із текстом». Даючи відповіді на запитання, запропоновані в ній, старшокласники мають можливість перевірити рівень засвоєння теми уроку, зрозуміти свої досягнення або прогалини. Автори пропонують низку запитань, серед яких найбільш цікавими, на нашу думку, є такі:

- *Опишіть ставлення митця до канонів у поетичній творчості. Обміняйтесь думками у класі.*
- *Поясніть, як саме обігрує письменник ідею «сродної праці» великого мислителя І. Сковороди у баладі «Соняшник».*
- *І. Драча називають метафористом. Доберіть п'ять найкращих, на ваш погляд, метафор і доведіть, що вони абсолютно оригінальні [65, с. 214].*

Задля реалізації змістового компонента програми, осягнення зв'язку між літературними творами у підручнику запропоновано рубрику «Діалоги текстів». Вона спонукатиме здобувачів освіти

пригадати вивчений матеріал на уроках історії, зарубіжної літератури, надасть їм можливість висловити думки про творчість І. Драча, значно розширить поле розуміння програмових творів. Наприклад:

- *Як ви вважаєте, чи є в поезії І. Драча риси авангардизму? Зіставте його вірші з поезіями М. Семенка й зробіть висновок.*
- *Порівняйте лірику І. Драча і Д. Павличка. Що ви можете сказати про художні засоби творчості цих поетів? [65, с. 214].*

Завдання рубрики «Мистецькі діалоги» спрямовані на дослідження глибинних взаємозв'язків між літературою та іншими видами мистецтва. Виконуючи творчо-дослідницькі завдання, здобувачі освіти набувають навичок порівняння літературного твору з іншими мистецькими формами, аналізуючи спільні та відмінні риси. Наприклад, у межах вивчення творчості І. Драча укладачі навчального посібника пропонують старшокласникам розглянути одну з картин Т. Яблонської та спробувати схарактеризувати стиль її виконання.

Тематично багату та естетично досконалу поетичну творчість І. Драча пропонує детально, під науковим кутом зору розглядати О. Авраменко у своєму підручнику з української літератури для 11 класу. У розділі «Літературне шістдесятництво» автор подає теоретичний матеріал про літературу письменників-шістдесятників. Розповідь про І. Драча укладач підкріплює яскравим доречним ілюстративним матеріалом (портрет, ілюстративний матеріал).

Подаючи літературознавчий матеріал, що стосується життя і творчості класика, О. Авраменко відразу сконцентровує увагу здобувачів освіти, ставлячи перед ними завдання, що сприяють уважному прочитанню, концентрації учнівської уваги, розвитку вміння виокремлювати основне із загалу інформації. Наприклад:

- *Що незвичайного ви помітили в «Баладі про соняшник»?*
- *Доведіть, що «Балада про соняшник» - модерний твір.*

- *Поділіть баладу на чотири частини за змістом. Визначте, яким сюжетним чи позасюжетним елементом композиції є кожна з цих частин [2, с. 199].*

Цікавим є домашнє завдання, яке запропоновано в підручникові: «Напишіть невеликий роздум, чому сонце й соняшник стали фольклорними українськими символами. Використайте приклад з «Балади про соняшник» І. Драча» [2, с.199].

Автори підручника з української літератури (за ред. О. Борзенко) для 11 класу (профільний рівень) наголошують на тому, що не просто вивчати літературу ХХ століття, адже це був час з особливими уявленнями про людей, їхню роль у суспільстві. З-поміж імен відомих українських митців укладачі акцентують увагу й на постаті І. Драча. Невелика вступна стаття про майстра художнього слова розкриває основні факти з його біографії, автори наголошують на місці народження, першій поетичній збірці, виданнях, що побачили світ уже помертено.

Важливою складовою є читацький практикум (наявність самих текстів творів) і літературознавчий коментар (повноцінний аналіз творів): «Балада роду», «Балада про соняшник», «Крила». Увиразнює літературознавчий матеріал вдало, на нашу думку, підібрана наочність: портрет І. Драча (у виконанні А. Горської), картина «Життя (Родоначалъница)» Т. Яблонської, «Годинник із сині крилом» М. Шагала, «Соняшник» Опанаса Заливахи.

Рубрики «Опрацьовуємо прочитане», «Виявляємо літературну компетентність» націлюють здобувачів освіти сконцентрувати свою увагу, пригадати теоретичний матеріал, адже запитання і завдання, розміщені в них, спроектовують на творчість, пошук відповідей, різноманітних нестандартних рішень, апелюють до здобутих раніше знань. Наведемо деякі приклади:

- *Знайдіть у мережі інтернет записи публічних виступів поета, яке враження справляє його манера говорити, читати свої вірші?*
- *Як поет визначив жанр свого твору? Чи відповідає це жанрове визначення змісту твору? Обґрунтуйте свої міркування [8, с.163].*

Яскраво представлені інтерактивні методи, прийоми і види робіт у підручнику:

- *Дослухайтеся до своїх відчуттів щодо «Балади роду». Відповідно до свого настрою, почувань оберіть (або придумайте свій) початок і напишіть власне висловлення [8, с.164].*

У підручнику із української літератури для 11 класу за заг. ред. О. Слоньовської (профільний рівень) у рубриці «Шістдесятництво як суспільне і мистецьке явище» теоретичний матеріал про життя і творчість І. Драча відсутній.

Таким чином, проаналізувавши чинні підручники з української літератури для 11 класу, можемо зробити такі висновки:

- теоретичний матеріал, вміщений у них, відповідає змістові програмового матеріалу;
- відомості про життєвий і творчий шлях поета подані з акцентом на головні події;
- достатня кількість різноманітних запитань і завдань для перевірки рівня набутих знань і сформованих умінь і навичок.

Відтак, важливою лакуною проаналізованих навчальних видань є відсутність зв'язку із сучасністю та недостатня кількість інтерактивних форм і видів робіт.

Перебуваючи на виробничій педагогічній практиці в закладі загальної середньої освіти, де старшокласники навчаються за програмою з української літератури рівня стандарту, та на виробничій педагогічній практиці в закладі фахової передвищої освіти, нами було проведено анкетування серед здобувачів освіти (15 осіб) із метою визначення рівня розуміння ними окресленої проблеми. Здобувачі

освіти отримали анкети і мали час, щоб подумати і відповісти на її запитання.

Анкета для здобувачів освіти

Шановні здобувачі освіти, просимо вас відповісти за запитання анкети.

1. Пригадайте, які факти із життя і літературної діяльності І. Драча вам запам'яталися.
2. Назвіть програмові твори поета, які Ви детально аналізували на уроках української літератури.
3. Які види робіт, завдання Ви виконували, коли вивчали творчість І. Драча?
4. Чи виникали у Вас труднощі під час аналітичної роботи над змістом балад І. Драча? Якщо так, то вкажіть які саме.
5. Щоб Ви хотіли змінити у вивченні теми «Творчість І. Драча»?

Відповіді здобувачів освіти на запитання анкети були цікавими і неоднорідними. У процесі їх кількісної та якісної обробки прийшли до наступних висновків:

- результати опитування на перше питання виявили різноманітність за змістом та обсягом відповідей. Зокрема, 15% респондентів продемонстрували глибокі знання, відтворивши ключові факти з біографії І. Драча, зокрема його народження на Київщині, роки навчання в Київському університеті, поява в світ дебютної збірки «Соняшник», політична діяльність, участь у русі «шістдесятників», літературна діяльність та пов'язані з нею твори. Більшість, а саме 60% опитаних, надали поверхневу інформацію, обмежившись загальними відомостями про літературну діяльність митця та назвавши лише програмові твори, тоді як аспекти його біографії залишилися поза їхньою увагою. Решта 15% респондентів визнали питання складним і не змогли пригадати навіть базових фактів, пов'язаних із постаттю І. Драча.

- друге питання анкети виявилось не надто складним для здобувачів освіти. Більшість респондентів (90%) назвали твори «Балада про соняшник», «Крила», «Балада роду». Лише 10% опитаних пригадали лише твір «Балада про соняшник» або взагалі не змогли назвати, які баладні твори І. Драча вивчали текстуально на уроках української літератури.

- третє питання було найскладнішим для здобувачів освіти, адже практично вони не згадали жодного виду роботи. Це свідчить про те, що вчителі/викладачі літератури не наголошують на видові роботи, а просто формулюють завдання/запитання, і, як наслідок, реципієнти не орієнтуються у педагогічній термінології і їм важко зрозуміти зміст поняття «вид діяльності». 40% опитаних змогли пригадати лише декілька орієнтовних запитань, над з'ясуванням змісту яких вони працювали на уроках літератури. Вони пригадали такі запитання: «Як ви розумієте зміст балад І. Драча “Балада про соняшник”, “Балада роду”»?», «Назвіть засоби художньої виразності, які зустрічаються у вивчених творах», «Охарактеризуйте наскрізні образи балад, розкрийте їхнє символічне значення», «Подумайте, які актуальні теми розкриває І. Драч у своїх баладах».

- на основі аналізу відповідей здобувачів освіти на четверте запитання було узагальнено їхні думки та виокремлено кілька основних труднощів: значний обсяг і складність літературознавчого матеріалу; труднощі у сприйнятті, розумінні та аналізі балад І. Драча, їх символіки та філософського підтексту; невміння ефективно інтегрувати знання з інших навчальних дисциплін під час аналізу творів, малий обсяг історичного та літературного контексту.

- на заключне запитання анкетування респонденти виявили найбільшу активність. Вони висловили пропозиції щодо вдосконалення процесу навчання, зокрема: збільшення кількості занять, присвячених вивченню творчості І. Драча; спрощення та підвищення доступності теоретичного матеріалу; розширення варіативності наочного

представлення його творчості; а також посилення уваги до міждисциплінарних зв'язків літератури з іншими видами мистецтва під час аналізу творів поета, зв'язків творчої спадщини автора з художніми досягненнями «шістдесятників».

Таким чином, результати анкетування засвідчили, що здобувачі освіти мають певні лакуни у вивченні біографії І. Драча, що й стало поштовхом до розроблення методичних рекомендацій з метою покращення ситуації, що склалася.

3.2. Психолого-педагогічні особливості вивчення ліро-епічних творів у старшій школі

Ліро-епічні твори – складні багатокomпонентні художні структури, у яких поєднуються елементи епічної розповіді та ліричної емоційно-почуттєвої тональності. Їхнє вивчення потребує врахування особливостей психологічного розвитку здобувачів освіти старшого шкільного віку, методичних вимог до аналізу художнього тексту та сучасних освітніх стратегій.

У старшій школі (10–11 класи) перед учителем постають специфічні психологічні та педагогічні завдання: сформувати в учнів уміння глибоко сприймати такі твори, розвивати читацьку компетентність, підводити до мета-рефлексії, тобто до усвідомлення не лише сюжету або емоцій, а й авторської позиції, історико-літературного контексту, творчого задуму.

Проблема осмислення ліро-епічного твору як складного літературного феномену детально розглядається у працях літературознавців (М. Зеров, Г. Сивокінь та ін.), психологів (Л. Виготський, Ж. Піаже), педагогів і методистів (В. Сухомлинський, О. Бандура, Г. Клочек, О. Ісаєва). Системне врахування цих

напрацювань сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу на сучасних уроках української літератури.

Одним із провідних принципів аналізу художнього тексту є органічна єдність змісту й форми, що у випадку ліро-епічних творів, які характеризуються невеликим обсягом, забезпечує їм сприйняття як цілісного естетичного утворення. Тому інтерпретація ліро-епосу повинна передбачати не лише встановлення авторської позиції, а й формування індивідуального читацького судження. На осягнення ліро-епічних творів істотно впливають психологічні характеристики здобувачів освіти 15–17 років, які, за визначеннями психологів, перебувають на етапі становлення самосвідомості та самооцінки.

У цей віковий період посилюється інтерес до сенсу життя, до морально-етичних категорій, з'являється схильність до романтичного світобачення, водночас може виникати загострене самолюбство. Представників сучасного «покоління Z» характеризує значна інтернет-активність і зануреність у цифрове середовище, що потребує врахування вчителем під час організації навчання та мотивації до читання художніх текстів.

За Ж. Піаже, у віці 15–17 років учні входять у стадію формальних операцій, що характеризується здатністю до гіпотетико-дедуктивного мислення, узагальнення, інтерпретації символів і метафор. Саме це створює оптимальні умови для вивчення жанрових синтезів, до яких належать ліро-епічні твори. Старшокласник здатний не лише усвідомити сюжетну канву, а й інтерпретувати підтекст, філософську ідею, авторську позицію.

Старшокласники, читаючи ліро-епічний твір, зазвичай співпереживають внутрішньому стану ліричного героя; відтворюють «емоційні картини» у своїй уяві; ідентифікують себе з персонажами чи автором; актуалізують власний досвід через «емоційні ключі» твору.

Емоційний компонент запускає процес смислотворення: здобувач освіти починає шукати в тексті значення, ідеї, відповіді на власні питання.

Ліро-епічні твори відіграють важливу роль у розвитку емоційної й інтелектуальної сфери учнів, оскільки поєднують емоційну виразність ліричного та подієвість епічного. Їхня структура, образність та багатовимірність художнього змісту створюють сприятливі умови для формування емпатії, естетичного смаку, аналітичного мислення й ціннісних орієнтацій. Водночас специфіка таких творів потребує застосування психологічно вмотивованих методів викладання, що враховують вікові та когнітивні особливості школярів.

Отже, учні 10-11 класів уже мають достатній когнітивний розвиток, абстрактне мислення, здатність до аналізу та рефлексії. Проте й тут існують виклики:

- можливе зниження мотивації, якщо твір «не зачепив» емоційно чи тематика не відповідає інтересам учнів;
- нерівномірність читацьких умінь: одні учні вже читають «на рівні», інші залишаються орієнтованими на сюжети;
- потреба зв'язувати текст із життям, актуальністю, щоб учень бачив сенс;
- необхідність розвивати навичку інтерпретації, а не лише переказу.

Отже, психологічно доречно застосовувати методики, які активізують емоційно-мотиваційну сферу, стимулюють самостійне мислення учнів, дають можливість висловити власне судження й переживання.

Ліро-епічні твори української літератури мають потужний виховний, емоційний та когнітивний потенціал. Таким чином, психологічні особливості їх вивчення полягають у необхідності поєднання раціонального аналізу та емоційного переживання, розвитку асоціативного мислення, уяви, рефлексії та навичок інтерпретації.

Питання методики вивчення ліро-епічних творів були предметом наукової уваги багатьох українських методистів, серед яких Т. і Ф.

Бугайки, Н. Волошина, В. Неділько, К. Сторчак, Б. Степанишин, Є. Пасічник, Г. Токмань, А. Ситченко та ін.

У посібнику Г. Токмань «Методика навчання української літератури в середній школі» окреслено високоефективну послідовність роботи над ліро-епічним твором, що включає етапи емоційно-інтелектуальної підготовки, художнього читання, первинного враження, інтерпретації та творчої діяльності учнів [72, с. 156–159]. Учена наголошує, що робота з ліро-епічним твором повинна враховувати його подвійну природу, тому аналіз має бути багатоплановим:

- подієвий (аналіз сюжетності, конфлікту, мотивів персонажів);
- емоційно-чуттєвий (ліричний настрій, почуття героя, авторська інтонація);
- смислотворчий (засоби художньої виразності, символи, риторика, підтекст);
- контекстуальний (історико-літературний контекст).

Методист підкреслює, що вчитель української літератури має допомогти учневі не «розкласти твір на частини», а відновити єдину художню систему, у якій події та емоції є взаємопов'язаними.

Вона також запроваджує поняття інтерпретаційної компетентності, яку ліро-епічні тексти розвивають особливо ефективно.

Власний погляд на специфіку вивчення ліро-епічних творів висловлює О. Бандура. Вона розглядає аналіз ліро-епічного твору як активну діяльність учня, що передбачає формулювання гіпотез; пошук смислів у підтексті; роботу з композиційними особливостями; відкриття інтонаційного малюнка твору; співвіднесення особистого досвіду учня з досвідом ліричного героя. Науковець пропонує використовувати проблемні запитання, які спонукають учнів відшуковувати причинно-наслідкові зв'язки між емоціями героя та перебігом подій. Цей підхід формує у старшокласників уміння читати ліро-епос як складне художнє явище.

Н. Волошина, укладач посібника «Наукові основи методики літератури», наголошує на тому, що твори ліро-епосу є складними для

шкільного аналізу, проте обстоює думку про необхідність враховувати комунікативну природу літератури: текст – це «діалог» між автором і читачем. У контексті ліро-епічних творів це, відповідно, означає:

- аналіз позиції автора та позиції ліричного героя;
- відстеження внутрішнього монологу або настрою, який супроводжує події;
- з'ясування, якою мовою говорить герой і якою – оповідач;
- наголошення на ролі читача як співтворця смислу [49].

Методист також підкреслює роль культурного контексту, що особливо важливо для української шкільної програми (дух епохи, національний колорит, історичні обставини). Особливу увагу вона звертає на те, що ліро-епічний твір вимагає педагогічно зумовленого «повільного читання», щоб учні встигли розкласти на складники емоційно та інтелектуально насичений текст.

Ефективність повільного читання як різновиду, який надає можливість глибоко проникнути у сюжетну канву твору, обстоює теж і Г. Сивокінь. Крім того методист, враховуючи складність поєднання декількох родових характеристик, пропонує чітку схему роботи з ліро-епосом:

- визначення сюжету й композиції;
- встановлення ліричних відступів;
- аналіз символів;
- з'ясування авторської позиції.

Така логічна послідовність система стала основою для методичних рекомендацій щодо шкільного аналізу ліро-епосу для.

Значний внесок у розроблення методики шкільного аналізу художнього твору зробив Є. Пасічник. У своїй праці «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах» він наголошує, що аналіз ліро-епічного тексту має навчати учнів заглиблюватися в систему образів, простежувати динаміку настроїв і почуттів героя, визначати їх причини й засоби художнього вираження [54, с. 305].

Методист підкреслює необхідність системної роботи над творами ліро-епічних жанрів, оскільки несистематичні уроки не сприяють формуванню інтерпретаційних навичок. Учений застерігає від перетворення аналізу на спрощений переказ змісту, що руйнує художню образність і знижує емоційний ефект твору.

Суттєвий внесок у методику вивчення ліро-епічних творів здійснив К. Сторчак, який наголошував на тому, що невдале тлумачення або некомпетентне коментування може зруйнувати естетичне враження учнів від твору. А. Лісовський, у свою чергу, акцентував увагу на виховному потенціалі таких творів, здатних формувати літературну компетентність та морально-етичні орієнтири молоді [58, с. 110].

Методисти С. Пультер та А. Лісовський пропонували ґрунтовну модель вивчення ліро-епосу, що включає вступне слово, виразне читання, бесіду й аналіз, підсумкові висновки та повторне прочитання твору [58, с. 75].

Л. Мацапура вважала, що вчитель-філолог має навчити школяра бачити багатшаровість образів у ліро-епосі: буквальний сюжет; емоційний підтекст; символічну природу образів. Вона вказувала на необхідність спеціальних завдань для роботи з підтекстом і символами.

Сучасні методисти (О. Ісаєва, Г. Білоус та ін.) наголошують, що аналіз ліро-епічного твору має формувати конкретні компетентності в здобувачів освіти-старшокласників: інтерпретаційну, емоційно-ціннісну, культурологічну, комунікативну. Адже робота над різножанровими текстами ліро-епосу вимагає скурпульозної і кропіткої підготовки як вчителя-словесника, так і серйозної роботи учнів [5].

Однак, не дивлячись на низку методичних напрацювань, проблема ефективного аналізу ліро-епосу в шкільній практиці залишається актуальною. Дискусійним є навіть питання щодо доцільності надмірно раціоналізованого аналізу, оскільки ліро-епос, як

і лірика, апелює передусім до сфери почуттів. Проте без ґрунтовної інтерпретації учні можуть не усвідомити ідейно-художній зміст твору.

У процесі вивчення різних жанрів важливо наголошувати, що ліро-епічний твір зосереджений не лише на зображенні подій, а й на передачі почуттів і переживань, спричинених певними обставинами. Аналіз повинен сприяти розвитку естетичного мислення, умінню визначати художню значущість тексту та відчувати його емоційний підтекст.

Поширеною проблемою є схематизм аналізу, використання шаблонних запитань, що спричинює втрату цілісного емоційного сприйняття. Адже ліро-епічні твори часто не мають розгорнутого сюжету, а їхня художня енергія зосереджена у звукових, ритмічних і тропологічних особливостях віршованої мови [31].

У старших класах передбачається як текстуальне вивчення окремих поезій, так і оглядові теми, що дає змогу систематизувати знання. Ефективними є різноманітні форми роботи: конкурси декламації, читання напам'ять, позакласні заходи, зустрічі з поетами.

На думку вчених, виходячи з проаналізованого вище матеріалу, повноцінний і правильно організований аналіз ліро-епічного твору виконує низку важливих функцій:

- розвиває аналіз, синтез, інтерпретацію;
- сприяє формуванню емоційного інтелекту (учні вчаться розуміти почуття героя);
- розвиває ціннісну сферу;
- підвищує мотивацію до читання;
- учить співвідносити художній твір із власним життєвим досвідом.

Робота з ліро-епічними творами сприяє формуванню не лише літературної компетентності, але й загальних ключових умінь: критичного мислення, уміння переживати й осмислювати, зв'язувати текст із життям, культурою і власним досвідом. Використання

запропонованих підходів дозволяє зробити урок літератури значущим і ефективним для старшокласників.

Отже, методичні праці українських учених пропонують перевірений практикою інструментарій для формування в старшокласників уміння аналізувати ліро-епічні тексти. Сучасна методична наука спирається на здобутки попередників, адаптуючи їх до нових освітніх умов. З огляду на це вважаємо доцільним, спираючись на праці провідних методистів, навчальні програми та підручники, запропонувати власні методичні рекомендації щодо вивчення ліро-епосу в старшій школі (на прикладі творчості І. Драча).

3.3 Методичні рекомендації до вивчення балади на уроках української літератури і в позакласній роботі в старшій школі (на матеріалі творчості І. Драча)

Творча спадщина видатного українського поета Івана Драча вирізняється багатовимірністю та значним потенціалом для її використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Вона закономірно привертає посилену увагу як учителів-словесників, так і здобувачів освіти, оскільки відкриває широкі можливості для формування особистісних, ціннісних та світоглядних орієнтирів учнівської молоді.

Педагогічна практика засвідчує, що вчителі активно шукають оптимальні форми, методи й прийоми роботи, які забезпечили б результативне вивчення творчості митця та сприяли формуванню глибокого розуміння його художнього світу.

Згідно з чинною програмою з української літератури для закладів загальної середньої освіти, творчість І. Драча вивчається у 11-му класі в межах розділу «Літературне шістдесятництво».

Програма рівня стандарту передбачає орієнтовно одну годину на опрацювання творчості поета. Однак, на нашу думку, зазначений обсяг часу є недостатнім для ґрунтовного розкриття феномену особистості І. Драча та його багатогранного мистецького доробку, який відіграє важливу роль у вихованні національної ідентичності, патріотизму, відповідальності та життєстійкості старшокласників.

Зважаючи на рекомендації навчальної програми для 11 класу, методична система роботи з вивчення творчості І. Драча може бути спланована таким чином:

1-й урок: І. Драч – невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. Переосмислення жанру балади. «Балада про соняшник» - поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символічність образів соняшника, сонця.

Як бачимо, на уроці вивчається поетична творчість І. Драча, тому ми обираємо традиційний тип уроку – урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок, що передбачає текстуальне вивчення програмового твору, його детальний шкільний аналіз. Етапи, прописані в конспекті експериментального уроку, відповідали його типові і мали відповідну структуру: актуалізація опорних знань; повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності; сприймання та засвоєння нової навчальної інформації; підсумок уроку; оголошення і коментар домашнього завдання.

Ураховуючи основну поетапність вивчення творів в їх родово-жанровій специфіці, дотримуємося таких етапів розгляду балади: підготовка до сприйняття ліро-епічного твору; його читання; аналіз; підведення підсумків.

Етап підготовки до сприйняття ліро-епосу є ключовим і надзвичайно важливим, оскільки саме на цьому етапі вчитель-словесник повинен зацікавити здобувачів освіти новою темою та особистістю автора, а також сприяти актуалізації раніше здобутих

знань. Ефективність цього етапу значною мірою визначає успішність процесів читання та аналізу твору. З огляду на це, доцільним є використання практично орієнтованих форм роботи. Наприклад, можна застосувати *міні-асоціативну вправу* «Що тягнеться до світла?» - *Назвіть будь-які об'єкти або явища, які природно тягнуться до світла (рослини, люди, істоти, образи з мистецтва)*

Коментар учителя: мотив тяжіння до світла є універсальним у природі й мистецтві.

Таким чином, учитель використовує прийом швидкої асоціативної генерації, що активізує попередній досвід учнів і готує до розуміння символів у творі, який буде вивчатися на уроці.

Крім того, доцільною буде й *проблемна бесіда*, що міститиме низку запитань, спроектованих на роздуми, рефлексії здобувачів освіти.

-Як ви думаєте, чому поети так часто звертаються до образів природи?

-Які асоціації у вас виникають зі словом «соняшник»?

-Подумайте, чи може звичайна рослина стати образом людини? У яких випадках?

Запропоновані проблемні питання спрямовують учнів на відчуття філософсько-символічного підтексту ще до прочитання твору.

Під час підготовки до сприйняття художнього твору необхідно розглянути постать автора, проаналізувати його творчість, зробити висновки про творчий почерк майстра художнього слова і його внесок у розвиток української класичної літератури. З цією метою пропонуємо низку методичних прийомів і форм роботи. Так, наприклад, *вступне слово вчителя* про І. Драча.

Вступне слово вчителя

Наш сучасник Іван Малкович так сказав про творчість поета-шістдесятника Івана Драча: «Поезія Івана Драча у 60-і роки стала

таким свіжим вітром, який пробудив інтерес у багатьох не тільки до української поезії й української літератури, а ширше – взагалі до всього українського. Тоді поезія захоплювала уми багатьох людей. То був час, коли лише у метафорі можна було щось висловити, якимись натяками, щось таке, що не можна було висловити ніде. Іван Драч це теж дуже добре робив. Іван Драч був поетичним лідером шістдесятників».

Тож давайте ближче розкриємо основні грані життя і творчості цього майстра слова. Уявіть, що Іван Федорович відомий блогер, а ви — його підписники. Він запросив вас на фан-зустріч, де ви зможете поставити йому запитання про те, що вас цікавить.

Вдало підібрані фрази допомагають вчителю зробити правильний акцент на ролі метафоричності в 60-х роках, потребі у натяках, «шифрах у поезії», розкривають постать І. Драча як лідера шістдесятників.

Портрет письменника є важливим методичним інструментом, що дозволяє створити цілісне, емоційно забарвлене уявлення про митця та глибше зрозуміти його творчість. Робота з портретом не обмежується лише демонстрацією зображення – вона відкриває перед учнями можливість сприймати літературу не як абстрактний текст, а як вияв живої людської думки, переживань, пошуків і внутрішнього світу автора.

Під час розгляду портрета учні звертають увагу на риси обличчя, вираз очей, поставу, одяг, загальний настрій зображення. Це дає змогу відчувати характер письменника, уявити його емоційний стан, темперамент, риси, які можуть відбитися в творчості. Через портрет учні ніби зустрічаються з автором особисто.

В експериментальному конспекті уроку ми пропонуємо *роботу з портретом та аналітичне завдання «Упізнай стиль І. Драча в портреті»*

Робота з портретом

- Розгляньте портрет І. Драча мовчки. Спробуйте визначити перше враження: якою людиною постає письменник?

- Які риси обличчя привертають увагу найбільше?

- Що можна сказати про його погляд? Він спрямований усередину (на роздуми) чи назовні (на світ)?

- Який характер людини проглядається в портреті: м'який, наполегливий, мрійливий, цілеспрямований?

- Іван Драч – один із найяскравіших представників шістдесятництва: поет-новатор, що прагнув оновити українську поезію. Тепер подумайте, чи бачите ви в його портреті ознаки людини, яка не боялася експериментувати, шукати нові поетичні форми, руйнувати стереотипи?

Аналітичне завдання «Упізнай стиль І. Драча в портреті»

Завдання для учнів: зіставити риси портрета поета з рисами поезії

Що бачимо в портреті?	Як це пов'язано в творчістю І. Драча
Глибокий, зосереджений погляд	Філософічність поезії, внутрішній пошук, духовні мотиви
Легкі, м'які риси обличчя	Ліризм, емоційність, метафоричність
Енергійний вираз	Новаторство, експеримент, динамічність образів
Світлий тон портрету	Тема світла, сонця, просвітлення

Отже, портрет письменника – це не лише ілюстрація до біографії, а повноцінний дидактичний інструмент. Він формує емоційне й естетичне тло уроку, розвиває вміння аналізувати, готує до розуміння художнього тексту та створює місток між особистістю автора та його

творами. Правильно організована робота з портретом робить вивчення літератури глибшим, осмисленішим і більш наближеним до живого сприйняття мистецтва.

Вдалим прийомом роботи з вивчення біографії І. Драча є *інтерв'ю з поетом*, який сприяє розвитку емоційного інтелекту, розвиває навички діалогу, «оживляє» фактичний матеріал.

Наводимо зміст такого прийому роботи.

Учень. Розкажіть, будь ласка, про свої дитячі роки, про перші кроки в літературі.

Поет. Я народився 17 жовтня 1936 року в селі Теліженцях Тетіївського району на Київщині. Після закінчення Тетіївської середньої школи викладав російську мову й літературу в школі села Дзвінячого. У 1951 р. в районній газеті був надрукований мій перший вірш. Пізніше працював інструктором Тетіївського райкому комсомолу. Відбувши службу в армії (1955-1958), став студентом філологічного факультету Київського університету, але навчання не закінчив, був виключений під тиском каральних органів. Влаштувався на роботу в редакцію газети «Літературна Україна». Там надрукував свою поему «Ніж у сонці» (1961), яку прихильно зустріли читачі. Наступного року видав окрему книжку поезій «Соняшник».

Учень. Іване Федоровичу, розкажіть про курйозний випадок, що трапився з цією збіркою.

Поет. У ній оспівувалась доля звичайної людини, невичерпність людського генія на теренах науки й техніки, бажання розгадати таємниці буття. Назва збірки — предметна, уречевлена метафора. Вона спричинила й один курйозний випадок: через кілька років після виходу збірки, коли навіть у мене, її автора не лишилося жодного примірника, я раптом знайшов книжечку в одній маленькій сільській книгарні в стосику сільськогосподарської літератури.

Учень. Чому саме таку назву має збірка?

Поет. Назву збірці дала «Балада про соняшник», яка й до сьогодні залишається моїм «візитковим» твором.

Учень. Ви мали певний стосунок до шістдесятницького опозиційного руху, однак після арештів шістдесятників радянським режимом, у травні 1966 року написали відкритий лист, у якому покаялися за свої зв'язки з дисидентами. Чому так сталося?

Поет. Я 30 років був членом КПРС, у яку свято вірив. Гріх було б не вважати мене конформістом. Скрипник і Хвильовий були комуністами і великими українцями. Але «конформіст» для мене — не лайливе слово. Це людина, котра знає ситуацію, розбирається в ситуації та робить ті кроки, які вважає потрібними.

Учень. Уже в 1976 ви отримали Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка за збірку віршів «Корінь і крона». Певний час працювали у сценарній майстерні кіностудії ім. О. Довженка, ви є автором кіносценаріїв «Криниця для спраглих», «Камінний хрест» (за мотивами творів В. Стефаника), «Іду до тебе» (про долю Лесі Українки), «Пропала грамота», «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» (за оповіданнями М. Гоголя), «І в звуках пам'ять відгукнеться», «Зона» (у співавторстві з М. Мащенком; за однойменною п'єсою М. Куліша) та ін. Крім літературної діяльності, ви активно займалися політикою.

Поет. Так, я брав участь у політичному житті України. Очолив Народний Рух України за перебудову, ставши його головою у 1989-му. З 28 лютого по 4 грудня 1992 був співголовою НРУ разом з В'ячеславом Чорноволом і Михайлом Горинем. Навесні 1990 року став народним депутатом Верховної Ради України від Артемівського виборчого округу. За мене проголосувало 66,38 % виборців. Вдруге до парламенту потрапив у березні 1998-го. На

парламентських виборах 31 березня 2002 я балотувався від «Нашої України» і в результаті втретє став членом Верховної Ради.

Такі методичні прийоми як *перегляд відеофрагмента про І. Драча і бесіда за переглянутим матеріалом* дають можливість здобувачам освіти створити цілісне сприйняття особистості митця, формують рефлексію та усвідомлення.

Бесіда за переглянутим матеріалом

- *Яка інформація про І. Драча була для вас новою?*
- *Яким було життя поета в останні роки його життя?*
- *Що заповідав майстер художнього слова? Чи було зреалізовано його останні слова?*

Прослуховування балади І. Драча – дієвий прийом, оскільки сам вірш побудовано на звуковій образності. На нашу думку, питання, підібрані на бесіду для первинного сприймання, є методично правильними.

- *Які враження у вас залишилися після прочитання балади?*
- *Яка частина тексту викликала найбільше емоцій? Чому?*
- *Чи легко було зрозуміти сюжет? Що в ньому здалося незвичним?*

Відтак у процесі відповідей на поставлені запитання формується емоційна установка до аналізу програмового твору.

Отже, перед проведенням безпосереднього виразного читання балади І. Драча необхідно здійснити ретельну підготовчу роботу, спрямовану на активізацію уваги учнів, орієнтацію їхніх думок і емоцій, актуалізацію життєвих вражень, формування відповідних асоціацій та закріплення раніше набутих знань.

Читання є ключовим етапом у процесі текстуального аналізу ліро-епічних творів. Виразне та правильне прочитання твору сприяє глибшому емоційному сприйняттю й формуванню цілісного враження від художнього тексту. Другий етап передбачає самостійне ознайомлення здобувачів освіти зі змістом ліро-епічного твору, що повинно відбуватися в умовах класної роботи під керівництвом

учителя. Здобувачі освіти мають перейнятися настроями балади, вишукувати для себе те «золоте зерно», що здатне справити на них незабутнє враження.

Аналіз баладної творчості І. Драча становить центральний етап її опрацювання на уроці, оскільки саме він забезпечує глибоке розуміння учнями змістових і формальних компонентів поетичного тексту в їхній органічній єдності та мистецькій взаємообумовленості. Результативне здійснення аналізу тематично й ідейно складних творів вимагає від учителя-словесника дотримання низки методичних принципів. До таких належать принцип науковості, урахування вікових та психологічних особливостей старшокласників, забезпечення цілісності художнього твору через єдність змісту й форми, формування емоційного залучення учнів, а також застосування чітко структурованої методики аналізу ліро-епічних текстів, що відповідає сучасним освітнім стандартам старшої школи.

Під час аналізу балади І. Драча доцільно акцентувати увагу на її жанровій специфіці, ідейно-тематичних домінантах, особливостях образу ліричного героя та сучасній релевантності порушених проблем. У межах підготовленого експериментального плану-конспекту уроку було дотримано чіткої послідовності етапів аналітичної роботи над ліро-епічним текстом. Відповідно, укладено систему методичних прийомів і видів навчальної діяльності, спрямованих на поглиблене осмислення художніх творів. Наведемо окремі зразки таких методичних рішень.

Аналітична бесіда за змістом балади І. Драча «Балада про соняшник»

-Ким був соняшник до того, як побачив поета?

-Яке його звичайне життя? Чи було воно щасливим?

-Що саме змінює зустріч поета із соняшником?

-Як змінюється стан героя після появи митця?

-Чому поет у творі порівнюється із «сонцем»?

-Які риси людини втілює соняшник?

-Чому соняшник тягнеться до світла? Як це можна пояснити символічно?

-Як ви розумієте ідею «переродження» соняшника?

-Чи можна сказати, що соняшник — це образ людини, яка шукає духовність, красу, мистецтво? Обґрунтуйте

- Як у творі зображено постать митця?

-Чому поет постає майже надзвичайною істотою — «сонцем у руках»?

- Яку місію, на вашу думку, виконує митець у житті суспільства?

-Чи можемо ми говорити про конфлікт у баладі? Якщо так — який саме?

-Чи є у творі протиставлення буденності й духовності? Наведіть приклади.

-Як змінюється світ соняшника після зустрічі з поетом? Чи повертається він до «нормального» життя?

Запитання, підібрані для аналітичної бесіди, є правильними, оскільки враховано принцип «від простого до складного», вони містять як сюжетні моменти, так і глибоко символічні аспекти, формують уявлення про конфлікт, образи, композицію тощо.

Вправа «Символи оживають»

Завдання для учнів:

Здобувачі освіти отримують картки з ключовими образами-символами твору: соняшник, сонце, поет, краса, прагнення, осяяння, золота голова. Скласти з цих символів коротку «формулу поетичного натхнення». Наприклад: прагнення-зустріч із красою-осіяння-народження поета.

Така інтерактивна вправа, на наш погляд, дозволяє вчителю вдало синтезувати інформацію, побудувати концептуальну модель аналітичної роботи над змістом балади, працювати з символами як «елементами всієї авторської системи».

Підведення підсумків під час текстуального вивчення «Балади про соняшник» І. Драча відіграє ключову роль у забезпеченні цілісного та глибокого засвоєння твору. Саме на цьому етапі відбувається узагальнення знань, інтеграція емоційного й аналітичного сприйняття, формування особистісного ставлення учнів до ідейного змісту та символічної структури балади.

На підсумковому етапі вивчення твору «Балада про соняшник» нами було запропоновано низку методичних прийомів і видів робіт, які, як ми вважаємо, спрямовані на узагальнення та систематизацію набутих знань здобувачів освіти, перевірку засвоєння ними нового матеріалу, забезпечення зворотного зв'язку між учителем і старшокласниками.

Зокрема, застосування міжпредметних зв'язків на уроках української літератури є важливою складовою формування цілісного художньо-естетичного мислення здобувачів освіти. Під час опрацювання «Балади про соняшник» І. Драча міжмистецька інтеграція набуває особливої значущості, оскільки твір насичений символами світла, руху, енергії, що природно резонують із образами, створеними у світовій художній культурі. Наприклад, залучення репродукції картини Вінсента ван Гога з серії «Соняшники» є методично виправданим і педагогічно ефективним прийомом. Розгляд образів соняшників у живописі допомагає учням глибше усвідомити символіку однойменного образу в баладі Драча. Постановка запитань типу:

-На що спрямований рух соняшника на картині?

-Які емоції викликають ці зображення?

-Чи є у картинах відчуття «прагнення до світла», як у Драча?

- Як художник передає ідею життєдайної енергії?

сприяє виробленню уміння порівнювати художні образи в різних видах мистецтва, співвідносити зображувальне та словесне, інтерпретувати

візуальні засоби як символи. Саме така міжпредметна інтеграція робить урок літератури сучасним, багатовимірним і відкритим до глибокого мистецького аналізу.

Вправа «Відрефлексуй»

- Чи може кожна людина пережити «момент сонця» — відкриття прекрасного?

- Чи можна сказати, що ця балада закликає нас не задовольнятися буденністю?

- Чи змінив твір ваше уявлення про мистецтво? Яким чином?

- Як би ви сформулювали особистий висновок після аналізу балади?

У процесі роботи було застосовано низку інтерактивних методичних прийомів і форм навчальної діяльності, зокрема *творче завдання «Уявімо», вправу «Відрефлексуй», роботу в групах, постановку проблемних запитань, складання узагальнювальної таблиці* тощо. Використання зазначених прийомів спрямовувалося не лише на контроль і корекцію рівня засвоєння старшокласниками навчального матеріалу, але й на формування в них умінь креативного розв'язання навчальних завдань, стимулювання ініціативності, розвиток здатності до аргументованого висловлення власної позиції, логічного структурування відповіді та узагальнення знань щодо творчої індивідуальності, трагічної долі й неповторної поетики творчості І. Драча. Наведемо окремі приклади таких методичних рішень.

Творче завдання «Уявімо».

Завдання для учнів: Іван Драч стверджує: «У кожного мусить бути своє сонце, своя заповітна верховина, у вічному русі до якої ми очищаємось од випадкового, від хатянської суєти суєт, стаємо вищі та красивіші». Уявіть, яким ви бачите своє сонце, яке дозволить вам бути щасливим. Опишіть його, використовуючи засоби художньої виразності.

Вправа «Відрефлексуй»

- Чи може кожна людина пережити «момент сонця» — відкриття прекрасного?

- Чи можна сказати, що ця балада закликає нас не задовольнятися буденністю?

- Чи змінив твір ваше уявлення про мистецтво? Яким чином?

- Як би ви сформулювали особистий висновок після аналізу балади?

На нашу думку, один урок з вивчення баладної творчості є недостатнім для формування цілісного уявлення здобувачів освіти про творчий геній І. Драча, тому важливим фактором для розширення і поглиблення знань про нього є позакласна робота. Позакласна робота з української літератури є важливим компонентом формування літературознавчої, естетичної та громадянської компетентностей старшокласників. Вона розширює рамки уроку, створюючи умови для більш глибокого і цілісного сприйняття творчості І. Драча.

Творчість українського поета потребує міжмистецького та контекстуального опрацювання, оскільки його поезія характеризується символічністю, метафоричністю, новаторськими художніми формами та філософською наповненістю. Позакласна діяльність дозволяє реалізувати ці підходи у ширшому колі форм: *читацьких конференціях, поетичних вечорах, медіапроектах* тощо.

Залучення учнів до *творчих проєктів (відеороликів, буктрейлерів, інтерпретацій символіки)* актуалізує сучасні освітні методи й дозволяє старшокласникам осмислити ідейний зміст творів І. Драча в контексті власного культурного досвіду.

Позакласна робота сприяє формуванню навичок дослідницької діяльності. Учні можуть виконувати *міні-дослідження, присвячені шістдесятництву, історико-культурному контексту поезії автора, аналізувати джерела, опрацьовувати інтерв'ю, відеоматеріали, критичні статті. Проведення літературних дискусій та круглих столів* формує критичне мислення, адже поетичні твори українського

класика порушують складні філософські та морально-етичні проблеми: прагнення духовного злету, місія митця, взаємодія людини та мистецтва, пошук істини.

Інтерактивні форми позакласної діяльності (*квести, літературні ігри, тематичні виставки, мистецькі майстерні*) забезпечують мотивацію до читання сучасної української поезії, роблять творчість І. Драча доступнішою та ближчою до учнівського сприйняття.

Нами було розроблено сценарій літературно-музичного вечора «Художнику немає скutih норм, він – норма сам, він сам в своєму стилі!», присвяченого детальному розгляду життєвого і творчого шляху І. Драча. У змісті заходу вміщена вся необхідна інформація про життєпис поета, що дозволить старшокласникам по-іншому подивитися на творчий геній митця, глибше зрозуміти мотиви його дій та вчинків, усвідомити трагізм його життя в ім'я процвітання вільної України.

Таким чином, позакласна робота під час вивчення творчості І. Драча є потужним засобом розширення освітнього простору, поглиблення аналітичних і творчих умінь старшокласників та формування їхнього ціннісного ставлення до національної літературної спадщини.

Отже, у розробленому експериментальному плані-конспекті уроку української літератури та сценарії позакласного заходу з теми «Творчість І. Драча» для 11 класу передбачено розгляд місця і ролі письменника в українській літературі, здійснено цілісний шкільний аналіз програмового твору «Балада про соняшник».

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження дало змогу комплексно визначити специфіку вивчення балад І. Драча в 11 класі з огляду на вимоги

чинних навчальних програм, психолого-педагогічні особливості старшокласників та сучасні методичні підходи до аналізу ліро-епічних творів.

У ході аналізу навчально-методичної літератури встановлено, що баладна творчість І. Драча репрезентована в шкільному курсі літератури недостатньо широко: у програмі рівня стандарту передбачено лише один урок, у програмі профільного рівня — два. Попри стислі часові рамки, програмові вимоги містять комплекс компетентностей, які учні мають сформувати—від предметних (уміння аналізувати художній текст, визначати символіку, жанрову специфіку, авторську позицію) до ключових (критичне мислення, уміння працювати з інформацією, створювати власні інтерпретації та судження).

Аналіз чинних підручників для 11 класу засвідчив, що вони загалом відповідають програмовим вимогам, однак відрізняються за глибиною інтерпретації текстів І. Драча, якістю літературознавчого коментаря та рівнем інтерактивності.

Виявлено низку спільних тенденцій: акцент на символічній природі образів балад; подання біографічних відомостей із фокусом на творчому новаторстві митця; наявність різнорівневих запитань і завдань; включення елементів міжмистецьких та культурологічних зв'язків.

Разом з тим встановлено й певні лакуни: недостатня кількість сучасних інтерактивних форм роботи, обмежене використання цифрових інструментів та відсутність системної опори на міждисциплінарні зв'язки.

Психолого-педагогічний аналіз підтвердив, що старшокласники (15–17 років) мають високий потенціал до осмислення ліро-епічних творів: вони володіють абстрактним мисленням, здатні до інтерпретації, рефлексії, розуміння символів, співвіднесення

художнього змісту з особистісним досвідом. Водночас важливо враховувати їхні емоційні та мотиваційні особливості: потребу в актуальності матеріалу, візуальності, міжмистецьких порівняннях та можливості самовираження. Це підтверджується результатами анкетування здобувачів освіти, проведеного в межах дослідження. Встановлено, що учні демонструють недостатню обізнаність із фактами біографії митця, відчувають труднощі під час інтерпретації символіки та філософського підтексту творів, потребують різноманітніших форм аналітичної та творчої роботи.

Методичні рекомендації, розроблені на основі аналізу програм, підручників і напрацювань українських методистів, довели, що ефективно вивчення балад І. Драча потребує поетапної роботи, що включає підготовку до сприйняття, виразне читання, системний аналіз та підсумкову рефлексію. Особливо результативними є вправи на асоціативне й емоційне налаштування, інтерпретаційні завдання, робота з портретом письменника, постановка проблемних запитань, аналітичні бесіди та міжмистецькі паралелі (зокрема зі світовим живописом).

Важливою складовою методики є залучення учнів до позакласної діяльності – літературних вечорів, читацьких обговорень, відеопроектів, творчих інтерпретацій. Це сприяє поглибленню інтересу до особистості І. Драча, формуванню ціннісного ставлення до української літератури та розвитку критичного мислення. Розроблений сценарій літературно-музичного заходу підтвердив значний потенціал позакласної роботи для цілісного й багатовимірного сприйняття творчості поета.

Отже, результати третього розділу засвідчили, що якісне опрацювання баладної спадщини Івана Драча потребує методично продуманої системи, яка поєднує психолого-педагогічні принципи, сучасні освітні технології та глибокий літературознавчий аналіз.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Баладна творчість І. Драча посідає унікальне місце у розвитку української поезії й становить самобутню, інтелектуально насичену художню систему, що вимагає спеціальних методичних підходів для ефективного шкільного вивчення.

Проведене магістерське дослідження дало змогу всебічно та системно охарактеризувати жанрову природу балад І. Драча, окреслити їх місце в українській поетичній традиції другої половини ХХ століття, а також визначити психолого-педагогічну та методичну специфіку їх вивчення в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

У результаті ґрунтовного аналізу наукової літератури було встановлено, що балада як жанр у творчості І. Драча постає

результатом тривалої літературної еволюції. У якій поєдналися фольклорні витоки, романтичні традиції, модерністська образність та новітні інтелектуальні практики поетичного мислення. Аналіз літературознавчих підходів засвідчив, що жанр балади в українському контексті має складну поліфункціональну природу, а у творчості І. Драча він трансформується в особливу інтелектуально-філософську форму осмислення сучасності.

У роботі обґрунтовано, що балади митця характеризуються багатшаровою символікою, експериментальною образністю, поліфонічністю художньої структури, поєднанням реалістичних і фантастичних елементів, а також здатністю створювати ефект «вибухового образу», що стає центром художньої енергії твору.

Під час проведеного цілісного аналізу жанрово-стильових особливостей балад визначено, що письменник модернізує цей жанр на рівнях композиції, образної системи, хронотопу та мовностилістичної організації. Балади поета демонструють поєднання гуманістичного пафосу шістдесятництва, екзистенційних мотивів, філософського осмислення технокультурних змін і внутрішніх духовних пошуків людини. З'ясовано, що художня система І. Драча базується на синтезі архетипних образів (сонце, дім, родина, природа), складної асоціативної метафорики, поєднанні побутового й сакрального, звичайного й космічного. Доведено, що баладна творчість поета формує новий етап розвитку українського ліро-епосу, у якому сюжет поступається місцем фрагментарному мисленнєвому моделюванню, а традиційна фабула трансформується у філософську рефлексію.

Аналіз навчальних програм і підручників із української літератури для 11 класу засвідчив недостатність годин, обмеженість інтерпретаційного матеріалу та нерівномірність методичного забезпечення. Виявлено, що учні послідовно демонструють труднощі у сприйнятті філософської символіки та підтексту балад, що потребує

розроблення сучасних, емоційно-орієнтованих і компетентнісно спрямованих методів навчання. Психолого-педагогічний аналіз показав, що старшокласники здатні до абстрактного мислення, метафоричного осмислення та інтерпретації художніх образів, однак потребують додаткової мотивації, міжпредметної інтеграції та розвитку вміння висловлювати власну оцінку тексту.

Розроблені в магістерській роботі методичні рекомендації забезпечують оптимальні умови для розвитку ключових і предметних компетентностей учнів, підвищують мотивацію до читання та сприяють формуванню ціннісного ставлення до української літературної спадщини, передбачають всі етапи роботи з баладою: підготовку до сприйняття, виразне читання, аналітичну бесіду, підведення підсумків. Доведено, що використання різних форм роботи – асоціативних карт, діалогів із текстом, вправ на рефлексію, інтерпретаційних завдань – сприяє формуванню інтерпретаційної, емоційно-ціннісної та культурологічної компетентностей учнів.

Окрему увагу приділено позакласній роботі, що дозволяє поглибити вивчення творчості І. Драча, розширити бачення його поетичного світу, забезпечити міжпредметну інтеграцію та зацікавлення старшокласників.

Вивчення творчості І. Драча в інтегрованому форматі – на уроках і в позакласній діяльності – дає змогу сформувати цілісне уявлення про поета як митця-новатора, інтелектуала, лідера шістдесятництва і творця нової художньої моделі українського ліро-епосу.

Таким чином, магістерське дослідження підтверджує актуальність, складність і педагогічну цінність вивчення балад І. Драча в сучасній школі та пропонує методично обґрунтовані шляхи вдосконалення цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абліцов В. Нью-йоркська вікторія і київська трагедія І. Драча. *Слово Просвіти*. 2016. № 41. С. 8-9.
2. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. К. : Грамота, 2019. 256 с.
3. Баранов В. Плуг і харизма І. Драча: до 75-річчя від дня народження. *Київ*. 2011. №9-10. С.174-182.

4. Біла А., Бадрак Б. Основи літературознавства: посібник. Донецьк, 2010. 156 с.
5. Білоус О. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
6. Білоус П. Н. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир : Рута, 2009. 336 с.
7. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів: монографія. К.: КНУ, 2008. 520 с.
8. Борзенко О. І. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 11 класу закл. загал. серед. освіти / О.І. Борзенко, О. В. Лобусова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 256 с.
9. Боровий А. В. Художній світ у мистецькому образі. *Вісник ЛНУ ім. Т.Шевченка*. 2011. № 8. Ч. 2. С. 35-40.
10. Бурбан В. Крила Івана Драча. *Культура і життя*. 2006. 1 листопада. С. 14-15.
11. Василюшин Я. Домінанта національного в боротьбі шістдесятників. *Дивослово*. К. 2003. № 12. С. 16-17.
12. Вертій О. Народні джерела національної самобутності української літератури 70-90-х років ХІХ століття. Суми : Собор, 2005. 447 с.
13. Витрикуш Г. Образи видатних людей минулого в поезії І. Драча. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 3. С. 40-41.
14. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник / За наук. ред. О. Галича. К.: Либідь, 2006. 488 с.
15. Герасим Я. Нариси до історії української фольклористики. Київ : Знання, 2009. 301 с.
16. Гладир Ю. Художнє осягнення теми митця й мистецтва у творчості шістдесятників (загальний огляд). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки. 2010. Вип. 92. С. 426-435.

17. Грицай М. Українська народно-поетична творчість. Київ : Вища школа, 1983. 360 с.
18. Гундорова Т. Літературний канон і міф. *Слово і час*. 2001. № 5. С. 15-23.
19. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
20. Даниленко І. Теорія віршування. Аналіз поетичного тексту : практикум. Миколаїв, 2016. 146 с.
21. Дарморіз О. Міфологія: навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 248 с.
22. Дей О. Українська народна балада. К.: Наукова думка, 1986. 263 с.
23. Драч І. Соняшник. Поезії 1960-1970 років / упоряд.: І. С. Рябчий. Харків: Фоліо, 2016. 414 с.
24. Драч І. Драматичні поеми. Дума про вчителя. Соловейко-Сольвейг. Зоря і смерть Пабло Неруди. К.: Дніпро, 1982. 158 с.
25. Драч І. Анатомія блискавки : вибрані твори. Харків : Фоліо, 2003. 509 с
26. Дудніченко В. В. Іван Драч: лірика, філософія, політика. URL: <https://naurok.com.ua/ivan-drach-lirika-filosofiya-politika-271687.html> (дата запити: 14.03.2025).
27. Захарова В. Аналіз поетичного твору в школі: Навчальний посібник для студентів філологічного факультету, учителів шкіл. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. 132 с.
28. Зборовська Н. Психологія і літературознавство. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
29. Ільницький М. Іван Драч. Нарис творчості. Київ: Радянський письменник, 1986. 221 с.

30. Ільницький М. «Сприймати світ до всіх його глибин». *Дивослово*. 2006. № 10. С. 43-47 ; № 11. С. 55-57.
31. Ісаєва О. О. Застосовуючи новітні технології розвитку читацької діяльності учня. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2005. № 4. С. 35–36.
32. Ісаєва О. О. Концептуальні основи аналізу художнього тексту в школі (Про герменевтичну спрямованість цього аналізу). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 2–5.
33. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів під час вивчення зарубіжної літератури: посібник для вчителя. К. : Ленвіт, 2000. 184 с.
34. Коваленко Л.Т. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. 256 с.
35. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: у 2 томах. Т.1. К.: Академія, 2007. 608с.
36. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Л.: ПАІС, 2005. 368 с.
37. Кордон А. Протуберанці душі поета. *Українська мова й література в навчальних закладах*. 2010. № 8(641). С. 21-22.
38. Кудрявцев М. Нариси з історії української літератури і компаративістики. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2007. Вип.1. 97 с.
39. Лановик М., Лановик З. Балади. Усна народна творчість: навч. посібник. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
40. Лісовський А. Етюди з методики викладання літератури. К.: Ленвіт, 2013. 105 с.
41. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
42. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

43. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
44. Мелентьєва В. Дослідження мовотворчості Івана Драча у філологічній науці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С.141-146.
45. Метафоричність та новизна у поезії Івана Драча. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=6921> (дата запити: 22.06.2025)
46. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підручник. К. : Вища школа, 2007. 415 с.
47. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Посібник для студентів філологічних факультетів. Луцьк, 2011. 468 с.
48. Навчальні програми для 10-11 класів. Українська література. Рівень стандарту. Електронне джерело. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
49. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посібн. / [Волошина Н. Й., Бандура О. М., Гальорка О. А. та ін.]; за ред. Н. Й. Волошиної. К. : Ленвіт, 2002. 344 с.
50. Науменко Н. В. Серпантинні дороги поезії: природа та тенденції розвитку українського верлібру: монографія. Київ : Видавництво «Сталь», 2010. 518 с.
51. Неверлий М. Слов'янський контекст шістдесятництва. *Сучасність*. 2000. № 1. С. 101-109.
52. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Вища школа, 1978. 246 с.
53. Нудьга Г.А. Українська балада (з теорії та історії жанру). Київ : Дніпро, 1970. 257 с.

54. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2002. 384 с.
55. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. *Сучасність*. 2000. № 4. С. 64-84.
56. Пилипчук С. «Блискавка, що нагло освітлює найглибші тайники людської душі...»: баладознавчі роздуми Івана Франка. *Українське літературознавство*. 2012. Випуск 76. С. 155–166.
57. Програма з української літератури для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів /авторський колектив Р. В. Мовчан, К.В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О.М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>(дата звернення: 09.03.2023).
58. Пультер С. Методика викладання української літератури / С. Пультер, А. Лісовський. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 144 с.
59. Сеньків В. Особливості симфонічного мислення автора в «немузичних» поемах Івана Драча. *Наукові записки*. Серія: Літературознавство. Тернопіль: ТДПУ, 2001. Вип. X. С. 329-337.
60. Ситченко А. Вивчення ліричного твору: аспекти технології. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2001. № 4. С. 41–44.
61. Ситченко А. До проблеми шкільного аналізу ліричного твору. *Дивослово*. 2004. № 6. С. 15–39.
62. Скорина Л. Аналіз художнього твору : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 424 с.
63. Скуратко Т. Новаторство поетичної драматургії Івана Драча. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Літературознавство / редкол.: М. П. Ткачук,

Е. Бялка, К. Гуца [та ін.]. Тернопіль : ТНПУ, 2015. Вип. 43. С. 128–147. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6205/1/Skuratko.pdf> (дата запиту: 15.03.2024).

64. Скуратко Т. Конфлікт як головний драматичний компонент поем Івана Драча. *Наукові записки*. Серія: Літературознавство / за ред. д.ф.н., проф. М. Ткачука. Тернопіль: ТНПУ, 2012. Вип. 35. С. 135-145.

65. Слоньовська О. В. Українська література (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. Київ : Літера ЛТД, 2019. 256 с.

66. Слоньовська О. В. Українська література (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.

67. Степанишин Б. І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів : Роздуми старого методиста-словесника, або Від «альфи» до «омеги» у викладанні рідного письменства в школі. К. : Веселка; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 191 с.

68. Тарнашинська Л. Балада у творчості українських шістдесятників: модифікації жанру (слов'янський контекст). *Ucrainica III. Soucasna Ukrajinistika: Problemy jazyka, literatury a kultury. Sbornik clanku. 2 cast.* Olomouc: Univerzita Palackeno v Olomouci. 2008. S. 319–326.

69. Ткаченко А. О. Іван Драч : нарис творчості. К. : Дніпро, 1988. 272с.

70. Ткаченко А. Іван Драч – поет, кінодраматург, політик : спроба рухомого портр. у віршах. – К. : Б-ка українця, 2000. 199 с.

71. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

72. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція. Київ: Міленіум, 2003. 302 с.

73. Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль – українська філологія) / авт. колектив: Г.О.Усатенко, А.М.Фасоля.

74. Фасоля А. М. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко, В. М. Тименко, Г. Л. Бійчук. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 240 с.

75. Чудіна А. В. Новаторські риси поезики Івана Драча. URL: <https://vseosvita.ua/library/novatorski-risi-poetiki-ivana-draca-190013.html> (дата запити: 15.03.2024).

76. Чухно З. І. Як добитись, щоб учні сприйняли художній твір відповідно до авторського задуму. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2006. № 8. С. 26–30.

ДОДАТКИ

Додаток А

Урок української літератури (11 клас)

Тема: І. Драч – невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. Переосмислення жанру балади. «Балада про соняшник» - поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символічність образів соняшника, сонця

Компетентності:

предметні: учень/учениця розповідає основне про митця; розкриває його роль у формуванні жанру балади; аналізує поетичний твір; пояснює власне розуміння образів-символів балади;

ключові: учень/учениця розуміє вплив поетичного слова на психічний стан людини та розвиває здатність емоційно, логічно виражати власні думки; виявляє креативне мислення під час аналізу поетичного твору; сприймає й розуміє естетику образного слова, його значення для розвитку естетичного смаку;

емоційно-ціннісне ставлення: учень/учениця усвідомлює роль мистецтва в житті людини, значення для формування її свідомості та світогляду

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок

Обладнання: портрет І. Драча, репродукція картини Вінсента ван Гога з серії «Соняшники», узагальнювальна схема «Особливості балад І. Драча (на матеріалі твору «Балада про соняшник»)»

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Міні-асоціативна вправа «Що тягнеться до світла»

- Назвіть будь-які об'єкти або явища, які природно тягнуться до світла (рослини, люди, істоти, образи з мистецтва)

Коментар учителя: мотив тяжіння до світла є універсальним у природі й мистецтві.

2. Проблемна бесіда

- Як ви думаєте, чому поети так часто звертаються до образів природи?
- Які асоціації у вас виникають зі словом «соняшник»?
- Подумайте, чи може звичайна рослина стати образом людини? У яких випадках?

II. Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя. «Люблю повертати людину очима до сонця. Спочатку поболують очі, зате як поліпшується зір! Світ стає дорожчим, ріднішим, відчутнішим. Люблю повертати очима до сонця мистецтва. На небі життя побачив його зразу, почав розуміти тільки недавно», - пише І. Драч.

Особливістю поетичного світу Івана Драча є його постійний, безупинний рух, змінність, розвиток. Це поет, який не створює власних традицій, не знає самоповторів, постійно йде до недосяжних обріїв досконалості.

Сьогодні на уроці ми зануримося в поетичний світ І. Драча та проаналізуємо його ліро-епічний твір «Балада про соняшник», розкриємо особливості творчого пошуку майстра художнього слова. Отже, тема уроку «І. Драч – невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. Переосмислення жанру балади. «Балада про соняшник» - поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символічність образів соняшника, сонця».

III. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації

3. Вступне слово вчителя

Наш сучасник Іван Малкович так сказав про творчість поета-шістдесятника Івана Драча: «Поезія Івана Драча у 60-і роки стала таким свіжим вітром, який пробудив інтерес у багатьох не тільки до української поезії й української літератури, а ширше – взагалі до всього українського. Тоді поезія захоплювала уми багатьох людей. То був час, коли лише у метафорі можна було щось висловити, якимись натяками, щось таке, що не можна було висловити ніде. Іван Драч це теж дуже добре робив. Іван Драч був поетичним лідером шістдесятників».

Тож давайте ближче розкриємо основні грані життя і творчості цього майстра слова. Уявіть, що Іван Федорович відомий блогер, а ви — його підписники. Він запросив вас на фан-зустріч, де ви зможете поставити йому запитання про те, що вас цікавить.

2. Робота з портретом

- Розгляньте портрет І. Драча мовчки. Спробуйте визначити перше враження: якою людиною постає письменник?
- Які риси обличчя привертають увагу найбільше?
- Що можна сказати про його погляд? Він спрямований усередину (на роздуми) чи назовні (на світ)?
- Який характер людини проглядається в портреті: м'який, наполегливий, мрійливий, цілеспрямований?
- Іван Драч – один із найяскравіших представників шістдесятництва: поет-новатор, що прагнув оновити українську поезію. Тепер подумайте, чи бачите ви в його портреті ознаки людини, яка не боялася експериментувати, шукати нові поетичні форми, руйнувати стереотипи?

3. Аналітичне завдання «Упізнай стиль І. Драча в портреті»

Завдання для учнів: зіставити риси портрета поета з рисами поезії

Що бачимо в портреті?	Як це пов'язано в творчістю І. Драча
Глибокий, зосереджений погляд	Філософічність поезії, внутрішній пошук, духовні мотиви
Легкі, м'які риси обличчя	Ліризм, емоційність, метафоричність
Енергійний вираз	Новаторство, експеримент, динамічність образів
Світлий тон портрету	Тема світла, сонця, просвітлення

4. «Інтерв'ю з поетом»

Учень. Розкажіть, будь ласка, про свої дитячі роки, про перші кроки в літературі.

Поет. Я народився 17 жовтня 1936 року в селі Теліженцях Тетіївського району на Київщині. Після закінчення Тетіївської середньої школи викладав російську мову й літературу в школі села Дзвінячого. У 1951 р. в районній газеті був надрукований мій перший вірш. Пізніше працював інструктором Тетіївського райкому комсомолу. Відбувши службу в армії (1955-1958), став студентом філологічного факультету Київського університету, але навчання не закінчив, був виключений під тиском каральних органів. Влаштувався на роботу в редакцію газети «Літературна Україна». Там надрукував свою поему «Ніж у сонці» (1961), яку прихильно зустріли читачі. Наступного року видав окрему книжку поезій «Соняшник».

Учень. Іване Федоровичу, розкажіть про курйозний випадок, що трапився з цією збіркою.

Поет. У ній оспівувалась доля звичайної людини, невичерпність людського генія на теренах науки й техніки, бажання розгадати таємниці буття. Назва збірки — предметна, уречевлена метафора. Вона спричинила й один курйозний випадок: через кілька років після виходу збірки, коли навіть у мене, її автора не лишилося жодного примірника, я раптом знайшов книжечку в одній маленькій сільській книгарні в стосику сільськогосподарської літератури.

Учень. Чому саме таку назву має збірка?

Поет. Назву збірці дала «Балада про соняшник», яка й до сьогодні залишається моїм «візитковим» твором.

Учень. Ви мали певний стосунок до шістдесятницького опозиційного руху, однак після арештів шістдесятників радянським режимом, у травні 1966 року написали відкритий лист, у якому покаялися за свої зв'язки з дисидентами. Чому так сталося?

Поет. Я 30 років був членом КПРС, у яку свято вірив. Гріх було б не вважати мене конформістом. Скрипник і Хвильовий були комуністами і великими українцями. Але «конформіст» для мене — не

лайливе слово. Це людина, котра знає ситуацію, розбирається в ситуації та робить ті кроки, які вважає потрібними.

Учень. Уже в 1976 ви отримали Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка за збірку віршів «Корінь і крона». Певний час працювали у сценарній майстерні кіностудії ім. О. Довженка, ви є автором кіносценаріїв «Криниця для спраглих», «Камінний хрест» (за мотивами творів В. Стефаніка), «Іду до тебе» (про долю Лесі Українки), «Пропала грамота», «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» (за оповіданнями М. Гоголя), «І в звуках пам'ять відгукнеться», «Зона» (у співавторстві з М. Мащенком; за однойменною п'єсою М. Куліша) та ін. Крім літературної діяльності, ви активно займалися політикою.

Поет. Так, я брав участь у політичному житті України. Очолив Народний Рух України за перебудову, ставши його головою у 1989-му. З 28 лютого по 4 грудня 1992 був співголовою НРУ разом з В'ячеславом Чорноволом і Михайлом Горинем. Навесні 1990 року став народним депутатом Верховної Ради України від Артемівського виборчого округу. За мене проголосувало 66,38 % виборців. Вдруге до парламенту потрапив у березні 1998-го. На парламентських виборах 31 березня 2002 я балотувався від «Нашої України» і в результаті втретє став членом Верховної Ради.

Учень. Про вас кажуть, що в українській поезії ви є продовжувачем традицій М. Коцюбинського, Павла Тичини. Сонце стало вашим символом, сонце й серце стоять поряд, виступають контекстуальними синонімами в поезиці.

Поет. Люблю повертати людину очима до сонця. Спочатку поболують очі, зате як поліпшується зір! Світ стає дорожчим, ріднішим, відчутнішим. Люблю повертати очима до сонця мистецтва. На небі життя побачив його зразу, почав розуміти тільки недавно.

Учень. Так, життя — чудова річ, а сонце робить його ще кращим, наповненішим. Шкода, що воно має свої межі.

Поет. Я не боюся смерті. А коли б мене запитали, що б я сказав, якби зустрівся з Богом, я б відповів: «Я би вибачився за те, що я такий».

5.Перегляд відео про І. Драча

https://www.youtube.com/watch?v=8tj42_nFne4

6.Бесіда за переглянутим матеріалом

- Яка інформація про І. Драча була для вас новою?
- Яким було життя поета в останні роки його життя?
- Що заповідав майстер художнього слова? Чи було зреалізовано його останні слова?

7.Слово вчителя

Із усіх поетів-шістдесятників Іван Драч є чи не найбільшим шукачем нових масштабів художнього мислення, образної досконалості, гармонії людини зі Всесвітом, він фіксує живе життя в кожному своєму слові. Але багато кого дратувала асоціативність, метафоричність, символізм його творів, введення в мову вірша наукової лексики. Іван Дзюба так охарактеризував творчий феномен Івана Драча: «За енергією шукань, розгоном випереджування і садизмом самозміни Іван Драч явище небувале в усій українській поезії. Він увесь — скімлива душевна незакінченість, моторошна невіднайденість, постійно поновлювана незгармонізованість». Уже в першій збірці поета «Соняшник» оспівувалась доля звичайної людини, невичерпність людського генія на теренах науки й техніки, бажання розгадати таємниці буття. У Івана Драча є твори, які ще на початку 60-х захоплювали читачів неординарністю поетичного мислення: «Балада про соняшник» (котра дала назву й дебютній збірці). І. Драч назвав свій твір про соняшник баладою.

8.Прослуховування поезії «Балада про соняшник»

(<https://www.youtube.com/watch?v=r-Ncc6D8NEI>)

9.Бесіда на первинне сприйняття балади

- Які враження у вас залишилися після прочитання балади?
- Яка частина тексту викликала найбільше емоцій? Чому?
- Чи легко було зрозуміти сюжет? Що в ньому здалося незвичним?

10. Виразне читання «Балади про соняшник» І. Драча учнями

11. Теорія літератури (повторення)

- Дайте визначення балади та назвіть її особливості. (Балада — вид ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом. Особливості: реальне часто поєднується з фантастичним, невелика кількість персонажів, підкреслена узагальненість, відсутність деталізації, стислість у викладі матеріалу, композиція (вступ, основна частина, висновок), гостросюжетність)

12. Аналітична бесіда за змістом балади І. Драча «Балада про соняшник»

- Ким був соняшник до того, як побачив поета? *(В описі поета соняшник був звичайною людиною, мав руки, ноги, тіло)*
- Яке його звичайне життя? Чи було воно щасливим? *(Його життя – це було життя звичайної людини. Він вилазив на грушу, рвав у пазуху гнилиці, купався коло млина, лежав у піску, стріляв горобців з рогатки)*
- Що саме змінює зустріч поета із соняшником? *(Соняшник зупинився на роки і століття, він захопився поетом)*
- Як змінюється стан героя після появи митця? *(Герой захоплюється творчими здібностями поетів, людей, наділених поетичним даром)*
- Чому поет у творі порівнюється із «сонцем»? *(Поет у творі порівнюється із сонцем тому, що він так само, як і сонце, «світить» людям, доносить до них свої ідеї, почуття, враження та думки)*
- Які риси людини втілює соняшник? *(Енергійність, оптимізм, допитливість, захоплення чимось неземним, духовним)*

- Чому соняшник тягнеться до світла? Як це можна пояснити символічно? *(Як соняшник тягнеться до світла, так і людина тягнеться до знань, чогось нового і невідомого, високого і поетичного)*
- Як ви розумієте ідею «переродження» соняшника?
- Чи можна сказати, що соняшник — це образ людини, яка шукає духовність, красу, мистецтво? Обґрунтуйте *(Так, соняшник – це образ людини, для якої моральність, духовна краса, емоції – це понад усе)*
- Як у творі зображено постать митця? *(Поет у творі – це сонце, красиве, засмагле, у золотих переливах кучерів, у червоній сорочці навипуск, що їхало на велосипеді)*
- Чому поет постає майже надзвичайною істотою — «сонцем у руках»?
- Яку місію, на вашу думку, виконує митець у житті суспільства?
- Чи можемо ми говорити про конфлікт у баладі? Якщо так — який саме?
- Чи є у творі протиставлення буденності й духовності? Наведіть приклади.
- Як змінюється світ соняшника після зустрічі з поетом? Чи повертається він до «нормального» життя? *(Світ соняшника змінюється істотно, він не повертається більше до реальності, а прагне високого, небуденного, піднесеного).*

13. Вправа «Символи оживають»

Завдання для учнів:

Здобувачі освіти отримують картки з ключовими образами-символами твору: соняшник, сонце, поет, краса, прагнення, осяяння, золота голова. Скласти з цих символів коротку «формулу поетичного натхнення». Наприклад: прагнення-зустріч із красою-осіяння-народження поета.

14. Коментар учителя

Отже, «Балада про соняшник» не вкладалася в загальноприйнятому розумінні в рамки цього жанру, маючи ознаки то

притчі, то медитації, то невеликої поеми. «Балада про соняшник» – твір незвичний. Йому притаманні баладні елементи фантастики (олюднення образів соняшника й сонця за рахунок навмисного заземлення, спрощення), особливий драматизм, адже справжнє потрясіння переживає незвичний персонаж із зеленими руками й ногами від фантастичної картини сонця на велосипеді. Поет реформував жанрові можливості балади, відкинувши традиційні її атрибути, але залишивши ліро-епічну структуру, напружений сюжет. Особливості балади І. Драча в тому, що він розширив просторові координати художнього світу, увів побутову конкретику, універсальність і велич життя, поєднанні в цілісність. Сонце в баладі – це втілення людських прагнень до правди, до краси, до ніжності, до справедливості, це морально-етична категорія. В Україні здавна до рослин ставилися, як до істот, наділених душею, що відбилося в багатьох легендах та піснях, а також у літературних творах. Соняшник – рослина, завезена з Північної Америки, яка відразу вписалася в український краєвид, стала квіткою національного світовідчуження. Очевидно, не останню роль тут відіграла її досконала короно-подібна форма, схожа на сонце, а також жовтий колір як невід’ємна частина національної символіки. Пригадайте, на полотнах яких художників зображено соняшник.

15.Складання узагальнювальної схеми «Особливості балад І. Драча (на матеріалі твору «Балада про соняшник»)»

Особливості балад І. Драча (на матеріалі твору «Балада про соняшник»)

майстерне поєднання епічної розповіді з драматизмом і ліричністю

відсутнє традиційне легендарно-історичне, героїчне та фантастичне її звучання; ліричний поет уміє миттєво осягнути світ і побачити в ньому те, що не відкривається всім

заміна реалістичної конкретики за допомогою асоціативного наповнення та метафоризації дійсності

16.Робота в групах.

Група 1. Визначити особливості віршування твору «Балада про соняшник».

Група 2. Визначити спільне та відмінне між традиційною баладою і твором І. Драча.

Група 3. Проаналізувати виражальні засоби мови на чотирьох рівнях: тропи, стилістичні фігури, засоби звукопису, лексичні засоби

17.Творче завдання «Уявімо».

Завдання для учнів: Іван Драч стверджує: «У кожного мусить бути своє сонце, своя заповітна верховина, у вічному русі до якої ми очищаємось од випадкового, від хатянської суєти суєт, стаємо вищі та красивіші». Уявіть, яким ви бачите своє сонце, яке дозволить вам бути щасливим. Опишіть його, використовуючи засоби художньої виразності.

IV. Підсумок уроку

1.Робота з репродукцією картини Вінсента ван Гога з серії «Соняшники»

- На що спрямований рух соняшника на картині?
- Які емоції викликають ці зображення?
- Чи є у картинах відчуття «прагнення до світла», як у Драча?
- Як художник передає ідею життєдайної енергії?

2. Вправа «Відрефлексуй»

- Чи може кожна людина пережити «момент сонця» — відкриття прекрасного?
- Чи можна сказати, що ця балада закликає нас не задовольнятися буденністю?
- Чи змінив твір ваше уявлення про мистецтво? Яким чином?
- Як би ви сформулювали особистий висновок після аналізу балади?

3. Підсумкове слово вчителя

Сьогодні, аналізуючи «Баладу про соняшник», ми переконалися, що перед нами – не просто фантастична історія про квітку, яка ожила. Це глибока поетична алегорія про людину, яка прагне світла, краси, духовності. Соняшник Івана Драча — це образ кожного з нас, хто живе у буденному світі, але в певний момент раптом бачить щось велике й незбагненне, що пробуджує внутрішню силу та веде до зростання.

Поет у творі — це уособлення мистецтва, творчості, натхнення. Його появу можна зрозуміти як той «промінь», який освітлює шлях людини та допомагає їй відкрити власний потенціал. І коли соняшник піднімається з землі, виходячи з колишнього побутового життя, він переживає духовне переродження. У цьому й полягає головний смисл балади: мистецтво має силу змінювати людину, підносити її, відкривати нові горизонти.

Хай кожен із вас не боїться тягнутися до свого «сонця» — до знань, натхнення, творчості. Бо тільки той, хто прагне світла, здатен знайти шлях до себе. А література, як і інші мистецтва, є саме тим джерелом світла, яке допомагає нам ставати кращими.

V. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Опрацювати ст.197-199, складіть конспект.
2. Виразно прочитати твір «Балада про соняшник», проаналізувати його та скласти паспорт твору.

Додаток Б

Конспект літературно-музичного вечора «Художнику немає скutih норм, він – норма сам, він сам в своєму стилі (життя і творчість І. Драча)»

Тема: Художнику немає скutih норм, він – норма сам, він сам в своєму стилі (життя і творчість І. Драча)

Мета навчальна: сприяти всебічному й інтегративному осмисленню життя та творчості Івана Драча учнями 11 класу шляхом занурення в біографічний, літературознавчий, культурний та мистецький контекст його поезії; формувати цілісне уявлення про світогляд митця, специфіку його художнього стилю й жанрових новацій;

Мета розвивальна: розвивати емоційно-ціннісне ставлення до ідейної спадщини поета-шістдесятника; удосконалювати навички виразного читання, інтерпретації й аналізу поетичних творів;

Мета виховна: виховувати естетичний смак, громадянську свідомість, повагу до національної літературної традиції та усвідомлення значення особистості митця в українській культурі.

Зміст заходу*І-ий ведучий:*

Народився І. Драч у мальовничому куточку України - селі Теліженці на Київщині. Своїй маленькій Батьківщині присвятив поет цілу збірку «Теліженці», яка вийшла у 1985 році.

І-ий ведучий:

Про своє рідне село він писав так: «Не тільки такі великі міста як Москва, Рим, Париж, Київ мають різні версії про походження, але навіть таке маленьке і нікому незнане село теж має такі версії, навіть романтичні. Одна з них твердить, що колись у давнину село належало якомусь татарському ханові на ім'я Телья, якого вбили женці».

II-ий ведучий:

Такі вірші поета, як «Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях», «Самотня ластівка», «Я хочу бачити світ розплющеними очима» переповнюють добрим світлом батьківського дому, терпким невимовним щемом маленької батьківщини, незабутнього родинного гнізда, символом якого стала для поета калина (учасник вечора читає вірш «Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях»).

Читець 1 декламує «Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях».

I-ий ведучий:

Перші публікації Івана Драча з'явилися в районній газеті ще в ті часи, коли поет-початківець був звичайнісіньким учнем. Про цей поетичний крок зрілий майстер згадував з теплим гумором: «Не довго писався той первісток, вельми далекий від досконалості... А що ж далі? До стіннівки чи бери вище? Вклав у конверт, написав адресу районної газети... Десь тижнів за два прочитав у ній: ..Іван Драч. «Ми – за мир». І пожинав лаври».

II-ий ведучий:

Проте перша збірка з символічною назвою «Соняшник» побачила світ у 1962 році. І від цієї збірки і до почорнобильської «Храм сонця»(1988) і зовсім недавньої «Противні строфи»(2005) він – відчайдушний реформатор і новатор у сфері поезики. Віддалена асоціативність, буйна метафоричність, символізація, гіперболізація загострених почуттів, сміливе введення наукової лексики у мову вірша, свіжість світосприйняття, «космізм» і «заземленість» – це риси його художнього почерку, словом все те, що нині називається одним словом – креативність.

I-ий ведучий:

Іван Драч – автор півтора десятка поетичних збірок, кіносценарист, перекладач, громадський і культурний діяч, політик. Він

має численні нагороди: лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка, нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого, а з нагоди 60-річчя йому подарували перстень Івана Мазепи, який вважається перехідним і останнього разу був подарований урядом УНР Богдану Лепкому, а 19 серпня 2006 року Іванові Драчу присвоїли звання Героя України.

II-ий ведучий:

Серед ровесників-шістдесятників Іван Драч відрізнявся насамперед своєю непередбачуваністю. «Драч завжди був... незручний» для влади. То він разом з Іваном Дзюбою й Миколою Вінграновським виступив у Львові з демонстративно викличними поезіями, то у парі з кінорежисером Юрієм Ілленком створив кінокартину «Криниця для спраглих»..., то в мертвотні роки брежнєвщини на вечорі пам'яті В. Сосюри прочитав вірш про «ніж, загорнутий в газету» («Правду») з приводу зганьбленого компартійними наглядачами твору поета «Любіть Україну» – весь час палахкотів у Драчеві вогонь непокори. «Цей вогонь – чи не найкраща гарантія творчої суверенності митця» – відзначив у своєму дослідженні А. Ткаченко.

I-ий ведучий:

До скарбниці української поезії Іван Драч увійшов як автор унікальних балад: «Балада про соняшник», «Балада золотої Цибулі», «Балада ДНК», «Балада про випрані штани», «Балада роду» та ін. Магнетичний вплив справляє, наприклад, уже хрестоматійна «Балада про соняшник» про жвавого сільського підлітка, непосидючого, рухливого, з буйною неординарною уявою, який відкрив для себе сонячну магію поезії

Читець 2 декламує «Баладу про соняшник».

I-ий ведучий:

Балади Івана Драча майже завжди мають фольклорний аспект, густо насичені архетипними образами-символами, їм притаманні метаморфози – перевтілення головних героїв з однієї іпостасі в іншу.

Часом буденний матеріал – звичайнісінька цибулина – перетворюється в його баладах на високу поезію.

Читець 3 декламує баладу «Балада золотої цибулі».

II-ий ведучий:

Іван Драч – поет-громадянин. У «коло думань» поета ще з перших його збірок входило відчуття провини безневинної», відповідальності митця за існування «доль забутих», роздуми над призначенням поета і поезії, над одвічною дилемою творчої свободи і необхідності. Це такі поезії як «Балада про дядька Гордія», «Сонячний етюд», «Крила», «Балада творчості», «Поезії», «Хула і хвала»

Група учнів по черзі декламують згадані вірші.

I-ий ведучий:

У творчості Івана Драча досягається також феномен кохання. Його ліричний герой різноплановий і внутрішньо цілісний: то молодечо зізнається в аж ніяк не «святих» порухах, у парубоцьких одчайних вчинках, то раптом відчуває незахищеність перед «сонячно-гірким» медом «Дівочих пальців».

Група учнів по черзі декламують вірші про кохання.

II-ий ведучий:

Не все в доробку Івана Драча склало іспит часові. Зазнала нищівної критики і нова добірка віршів, надрукована рік тому у «Літературній Україні». Проте оригінальне мислення, вміння створити свою точку відліку, свій ракурс бачення завжди допомагали створити йому непересічну поезію. Його вірші свідчать про могутній талант і майстерність, оскільки, як писав сам Іван Драч, «художнику немає скutih норм. Він – норма сам, він сам в своєму стилі».

Читець 4 декламує вірш «Смерть Шевченка».

